ΕΤΟΣ ΣΤ' — 1903 ✠ ΑΡ. 18 ✠ 15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Τὸ κάτωθι ἄρθρον ἐλήφθη ἐκ τοῦ γαλλικοῦ παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ «Manuel general de l' Instruction Primaire». Προκειμένου εἰς τὸ προσεχὲς Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον νὰ συζητηθῇ καὶ τὸ περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ προγράμματος τῶν Παρθεναγωγείων ζήτημα, ἐκρίναμεν περισσῶς ἐνδιαφέροντα τὰ περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος τῆς Παιδοκομίας εἰς τὰ γαλλικὰ σχολεῖα τῶν θηλέων. **Σ. τ. Δ.**

Η ΠΑΙΔΟΚΟΜΙΑ

ΕΝ ΤΩι ΔΗΜΟΤΙΚΩι ΣΧΟΛΕΙΩι

Ἐδόξαζον ἄλλοτε ὅτι ἡ μητρότης συνεπέφερε μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνατρέφειν καὶ θὰ ἐμειδίων ἂν ἤκουον νὰ γίνηται λόγος περὶ σχολείου μητέρων. Ἐβασίζοντο ἐπὶ τοῦ μητρικοῦ ὁρμεμφύτου πρὸς λύσιν πάντων τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν νηπίων.

Οὐχ ἧττον κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐγκυμοσύνης ἡ μέλλουσα μήτηρ ἐφροντίζεν ἐνῷ προητοίμαζε τὰ σπάργανα, νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῶν φροντίδων, ἃς ὤφειλε νὰ παρέχῃ εἰς τὸ ἀναμενόμενον μικρὸν ὄν, αἱ δὲ συγγενεῖς καὶ πρεσβύτεραι τῶν φίλων της μετὰ τὸν τοκετὸν δὲν λείπουσι νὰ παράσχωσιν αὐτῇ τὰ πρῶτα πρακτικὰ μαθήματα.

Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πλεῖστοι ἐπακολουθοῦσι δισταγμοὶ καὶ μάλιστα τὰ σφάλματα τῆς ἀπείρου νεαρᾶς μητρὸς προκαλοῦσι πολλάκις ἀνεπανορθώτου συμφοράς. Πόσα ἄρά γε παιδία, ἰδίως ἐκ τῶν πρωτοτόκων, ἤθελον διαφύγει τὸν θάνατον, ἐὰν ἡ μήτηρ των ἐγνώριζε κάλλιον τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς ὑγιεινῆς τῶν παίδων!

Ἀφοῦ δὲ εἶνε βέβαιον ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ ἐν Γαλλίᾳ, δὲν εἶνε καὶ δίκαιον νὰ ἀσχολώμεθα ὅπως μετὰ προσοχῆς διασώζωμεν τὰς μικρὰς ὑπάρξεις;

Ἡ τοιαύτη μέριμνα, ἡ ὑπαγορευομένη ἔκ τε τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, παρεκίνησε τοὺς ἰατρούς, τοὺς παιδαγωγούς, τοὺς φιλανθρώπους κλπ. νὰ ἱδρύσωσι χάριν τῶν νεανίδων καὶ τῶν νεαρῶν γυναικῶν θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς σχολὰς *παιδοκομίας*.

Εἰς τὸ συγκροτηθὲν ἐν ἔτει 1900 συνέδριον τὸ ἀσχοληθὲν περὶ τῶν γυναικείων ἔργων καὶ τῶν γυναικείων ἱδρυμάτων, ἐψηφίσθη (παρεκτὸς τῆς ἱδρύσεως τῆς «σχολῆς τῶν μητέρων» ἔνθα θὰ παραδίδωνται μαθήματά τινα ἐμβρυολογίας — ἀπόφασις ὁπωσοῦν τολμηρά, καθ' ἡμᾶς) καὶ ἡ προσάρτησις λίκνων βρεφῶν εἴς τε τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τὰ ἀνώτερα, καὶ τὰ διδασκαλεῖα, ἐπὶ σκοπῷ πρακτικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν μικρῶν παιδίων.

Ἐξεθέσαμεν καὶ ἄλλοτε τοὺς φόβους μας περὶ τῆς ἰδέας τούτης, τῆς τόσον ἄλλως ἑλκυστικῆς, τῶν «πλαγγονικῶν», οὕτως εἰπεῖν, σχολῶν (συνισταμένους εἰς τὸ ὅτι εἶνε δυσχερὴς ἡ ἐν κοινῷ διδασκαλία ἐπὶ τοιούτου θέματος, ὅτι λείπει ἡ σοβαρότης τῶν μαθητριῶν, αἵτινες θα ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐκλάβωσι τὸ μάθημα ὡς παιδιὰν ἐπὶ ζώσης πλαγγόνος καὶ προπάντων ὅτι ὑπάρχει κίνδυνος ἐπιδημιῶν). Ἐπικροτοῦμεν ὅμως ἀνεπιφυλάκτως τὴν διδασκαλίαν θεωρητικῶν γνώσεων ἐν τῇ ἰδίᾳ σχολῇ, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν μαθημάτων τῆς ὑγιεινῆς ἐν ταῖς ἀνωτέραις ὑποδιαιρέσεσι τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν αἱ τοιαῦται εἰδικαὶ γνώσεις πρέπει νὰ εἶνε ἐνταυτῷ καὶ ἐπιστημονικαὶ καὶ ἁπλαῖ, σαφεῖς καὶ κόσμιαι. Πρόκειται καθ' ἡμᾶς περὶ μαθήματος, ὅπερ πρέπει νὰ παραδίδηται μεθ' ἁρμοδιότητος καὶ ἐπιφυλακτικότητος.

Ἔσχομεν τελευταίως τὸ εὐτύχημα νὰ παρευρεθῶμεν εἰς ἓν τοιοῦτο μάθημα γενόμενον ἐν δημοτικῇ σχολῇ θηλέων.

Ἡ διευθύντρια τοῦ σχολείου πρὸ πολλοῦ ἀσχολουμένη περὶ τὰ ζητήματα τῆς γυναικείας ἐκπαιδεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπόπειραν ἀξίαν ἐνθαρρύνσεως. Προσεκάλεσε τὸν ἀπόστολον, τὸν ἐκλαϊκευτὴν τῆς παιδοκομίας, τὸν διαπρεπῆ ἰατρὸν κ. Πινάρ. Ὁ δὲ κ. Πινὰρ ἕως τότε, κατὰ τὰς πολυαρίθμους αὐτοῦ διαλέξεις ἐν Παρισίοις καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, εἶχεν ἀποταθῆ καὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων πρὸς κοράσια ἡλικίας 12 ἕως 15 ἐτῶν.

Τὴν Πέμπτην 15 Δεκεμβρίου ἤρχισεν, ἐξηκολούθησε δὲ τὴν 15 Ἰανουαρίου σειρὰν ἀπὸ ἓξ διαλέξεις, ἐν αἷς περιλαμβάνεται πᾶν ὅ,τι οὐσιῶδες δύναται νὰ λεχθῇ.

Τὸ πρῶτον μάθημα προὐξένησεν ἀρκετὴν αἴσθησιν, διότι αἱ σοβαραὶ ἐφημερίδες ἀνέφεραν ἐν συνόψει τὰ κατ' αὐτὸ μετὰ πολλῶν ἐπαίνων.

Αὐτοπροσώπως παρέστημεν εἰς τὸ τρίτον μάθημα, τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς τροφῆς. Ὁ ἰατρὸς κ. Πινὰρ ἐλάλησεν ὅπως μήτηρ γινώσκουσα καλῶς τὴν ἀνατομίαν καὶ τὴν ψυχολογίαν θὰ ἐλάλει πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῆς θυγατέρα, μεταχειριζόμενος μετὰ σπανίας εὐστοχίας καὶ μετ' ἄκρας ἁπλότητος τὰς ἐν χρήσει ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐκφράσεις.

Τὸ νεαρὸν ἀκροατήριόν του μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς ἠκροᾶτο τὸν ἐπιστήμονα ὁμιλοῦντα

περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑγιοῦς μητρικοῦ γάλακτος, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸ πέρας τῆς πέψεως καταλείπει ἐπὶ τῆς στρωμνῆς τοῦ νηπίου «κᾶτι πράγματο» ὡραίου κιτρίνου χρώματος οὐδόλως ὄζοντα . . . . περὶ τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα ἐξέρχονται ἢ καθίστανται μετὰ ταῦτα πράσινα καὶ ὄζουσι, καὶ τὰ ὁποῖα σημαίνουσι κακὴν θρέψιν ἢ ἔναρξιν νόσου, ἢ δεικνύοντα διὰ σχεδιασμάτων πῶς πρέπει ν' αὐξάνηται τὸ βάρος τοῦ παιδίου καὶ πῶς ἐπιθέτοντες ἁπλῶς τὸν δείκτην ἐπὶ τῆς ῥοφῆς τοῦ κρανίου βεβαιούμεθα ἐὰν τὸ παιδίον ὠφελεῖται ἢ ὄχι ἐκ τῆς τροφῆς του.

Ὁτὲ μὲν παρετηροῦντο διαγραφόμενα λεπτὰ μειδιάματα ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν μαθητριῶν, ὁσάκις ὁ καθηγητὴς ὑπηνίσσετο τὰ βεβρεγμένα ἢ ῥυπανθέντα σπάργανα τοῦ βρέφους· ὁτε δ' ἐφαίνετο ἐπὶ τῶν προσώπων σεβαρὰ ἔκφρασις καὶ ποιά τις θλῖψις, ὁσάκις ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀμέλεια φονεύουσιν ἑκατόμβας θηλαζόντων νηπίων, ὧν ἡ ζωὴ εἶνε τόσον εὔθραυστος. Νομίζομεν μάλιστα ὅτι μετέδιδεν εἰς τὰς μαθητρίας τὴν ἀγανάκτησίν του ὁσάκις ὡμίλει περὶ «μισθωτῆς τροφοῦ» περὶ ἐκείνων τῶν γυναικῶν ὅσαι ἀφίνουν νὰ «κλέπτηται» παρ' αὐτῶν τὸ γάλα τοῦ ἰδίου τέκνου των.

Εὐνόητον ὅτι τὰ τοιαῦτα μαθήματα καταλείπουσι βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἐπὶ τῶν νεανίδων, ἐξεγείρουσι καὶ φωτίζουσι τὸ μητρικὸν των ὁρμέμφυτον καὶ ἔχουσιν αἰσίαν καὶ χρήσιμον ἀπήχησιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

Εὐχόμεθα ὅπως ὁ ἰατρὸς Πινὰρ συγγράψῃ τὰ μαθήματά του μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὕφους ὅπερ μεταχειρίζεται ἐν τῇ διὰ ζώσης παραδόσει. Τοιοῦτο ἐγχειρίδιον θὰ ἦτο ὁδηγὸς πολύτιμος εἰς τὰς διδασκαλίσσας, οὐδόλως δ' ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ ὑπηρεσία τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως θὰ ἐπωφελεῖτο αὐτό, ὅπως συμπληρώσῃ λίαν ἐπωφελῶς μέρη τινὰ τοῦ προγράμματος τῶν σχολείων τῶν κορασίων.

Ὅθεν ἀδιστάκτως ἐλπίζομεν ὅτι ἡ γενομένη δοκιμὴ θὰ γενικευθῇ ταχέως καὶ θὰ καταστῇ γνωστή, οὖσα ἀξία πρὸς τοῦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

Α

Ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος γνωρίζει κάλλιστα τὴν τέχνην νὰ χρησιμοποιῇ τὸν καιρόν του καὶ νὰ κανονίζῃ τὰ τοῦ βίου του. Ἐγείρεται τὴν 5 τῆς πρωΐας κατὰ τὸ θέρος καὶ τὴν 6 κατὰ τὸν χειμῶνα, ἀναγινώσκῃ 40 τοὐλάχιστον ἐφημερίδας καὶ περιοδικά, κάμνει τὴν ἰδιαιτέραν του ἀλληλογραφίαν συνεννοούμενος καὶ ἐργαζόμενος μὲ τοὺς γραμματεῖς του Κατόπιν λαμβάνει ὁ αὐτοκράτωρ ἓν καλὸν γεῦμα, μετὰ τὸ ὁποῖον παραδίδεται εἰς τὴν ἀνάπαυσιν τῆς χωνεύσεως. Ἀναπαύεται δὲ συστηματικῶς καὶ μὲ μέθοδον. Ἐκδύεται καὶ πίπτει εἰς τὴν κλίνην ἐπὶ μίαν ὥραν ἢ δύο καὶ ἐγείρεται κατόπιν ἐλαφρὸς καὶ εὐδιάθετος, ἕτοιμος εἰς νέαν ἐργασίαν καὶ εἰς τὰς φυσικὰς πρὸ πάντων ἀσκήσεις, τὰς ὁποίας ἀγαπᾷ πολύ.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΜΑΘΗΤΑΣ

Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν θερινῶν διακοπῶν, μετὰ σύντομον ἀνάπτυξιν τοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν Περσῶν τῆς Κύρου Παιδείας, νομίσας τὴν στιγμὴν πρόσφορον προσεφώνησα τοὺς μαθητὰς τῆς Γ' τάξεως τοῦ σχολείου διὰ τῶν κάτωθι, ἐπιδιώξας δι' ὀλίγων νῦν, ὅ,τι καθ' ἅπαν τὸ σχολικὸν ἔτος διὰ μακρῶν, τουτέστι νὰ ἐξεγείρω παρ' αὐτοῖς τὸ μὲν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, τὸ δὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν.

Γ. Κ.

Ἀγαπητοί μου μαθηταί,

Ἐπὶ τρία συνεχῆ σχολικὰ ἔτη φοιτᾶτε εἰς τὸ αὐτὸ ἐκπαιδευτήριον. Ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην ἀναπέμπομεν τὰς ἑωθινὰς ἡμῶν εὐχὰς πρὸς τὸν πανάγαθον ἡμῶν πατέρα εὐγνώμονες δι' ὅσα μᾶς παρέχει ἀγαθά. Τριετίαν ὅλην ὑπὸ τῆς κοινῆς μητρός, τῆς φιλτάτης μας πατρίδος, ἐντεταλμένος ὡς πρεσβύτερος ἀδελφός σας καθοδηγῶν ὑμᾶς εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀρετῆς, προσπαθῶ νὰ ἐκτοπίσω τοὺς φραγμοὺς καὶ νὰ σᾶς εἰσαγάγω εἰς τοὺς εὐανθεῖς κήπους, τῶν ὁποίων τὰ γλυκύκαρπα δένδρα ἐφύτευσαν οἱ ἔνδοξοι προγονοί μας.

Οἱ καρποὶ εἶναι γλυκύτατοι, τὰ ἄνθη εὐσμότατα, καὶ τὰ δύο δὲ ἀφθονώτατα· διὰ τοῦτο, ἐλευθέριοι ὡς ὁ Κίμων, παρέχομεν τὴν ἰδιοκτησίαν μας κοινὴν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ πάντες οἱ πολιτισμένοι λαοὶ γεύονται τῶν ἡδυτάτων καρπῶν καὶ εἰσπνέουσι τὸ γλυκὺ ἄρωμα τῶν ἀνθέων. Ἀλλ' οἱ φραγμοὶ εἶναι ὑψηλοί, αἱ εἰς τοὺς κήπους ἄγουσαι ἀτραποὶ ὀχληραί, ἀνάντεις, κοπιώδεις. Τὰ προσκόμματα ταῦτα, ὅπως καὶ ἄλλους πολλούς, ἀπεθάρρυναν καὶ σᾶς. Σᾶς ἐνέπνευσα τότε θάρρος, ὑποσχόμενος τὸ εὐχάριστον τέρμα, καὶ πολλοὶ μετὰ ἐπιμονῆς ἐξηκολουθήσατε τὴν ἀνάντη ὁδόν, ἔνιοι ὅμως, κεκμηκότες, ἐδυστροπήσατε καὶ μὲ ἠναγκάσατε τότε νὰ σᾶς ὠθήσω πρὸς τὰ ἐμπρὸς διὰ νουθεσιῶν, ἐπιπλήξεων, ἀπειλῶν, καὶ ἐνίοτε διὰ τῆς βίας. Δὲν δύνασθε νὰ φανταστῆτε πόσην λύπην τότε ἠσθανόμην, πόσην ἀπογοήτευσιν διὰ τὸ βαρὺ καὶ ἄχαρι ἔργον μου. Ἀλλὰ τὸ καθῆκον πάλιν πρὸς νεαροὺς ἀδελφούς, ἡ ὑψηλὴ τιμὴ καὶ ἡ τῆς κοινῆς μητρὸς ἐπιτακτικὴ ἐντολή, ἀπεδίωκον τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ μοὶ ἐπέβαλλον τὴν ἐγκαρτέρησιν. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ αἱ νουθεσίαι μετὰ τῶν ποινῶν διὰ τοὺς πολλοὺς ἐπιτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ· προθυμότεροι ἀνέρχεσθε, τὰ πρὸς στιγμὴν χαλαρωθέντα ἀδελφικὰ μεταξύ μας αἰσθήματα ἀναζῶσι, καὶ ἡ καρδία μου πληροῦται χαρᾶς. Φθάνομεν εἰς τοὺς εὐανθεῖς κήπους, τοὺς ἔχοντας χαμηλοτέρους φραγμούς, ὁλόχαροι δρέπομεν καρπούς, πίνομεν ἀχόρταστοι ἐκ τῆς πλήρους μέλιτος δεξαμενῆς, ἥτις ὀνομάζεται Ξενοφῶν. Πίνετε ὅσον δύνασθε· αἱ ἐπὶ τῶν θύμων τοῦ

Ὑμηττοῦ νεμόμεναι μέλιτται ἐπλήρωσαν τὴν ἀνεξάντλητον ταύτην δεξαμενήν. Ὁπόση εἶναι ἡ χαρά σας μετὰ τόσους ἀγῶνας !... Ἤδη μὲ προσβλέπετε μὲ βλέμματα εὐγνώμονα καὶ ἡ ἀγαλλίασίς μου εἶναι ἀπερίγραπτος διὰ τὴν τόσῳ γενναίαν ἀμοιβὴν τῶν κόπων μου. . . Θαρρεῖτε. Ἡ ὁδὸς ἤδη καθίσταται ὁμαλωτέρα, ἀτέρμονες ἄρχονται κῆποι· βλέπετε, πανταχοῦ θέαμα ἐκπαγλον ἀκούεται, πανταχοῦ ἁρμονία ἀνέκφραστος. Ἀπολαύετε τῆς ποικίλης εὐωδίας, πίνετε ἐκ τῶν δροσιστικῶν ναμάτων τῶν ἀνεξαντλήτων πηγῶν· μὴ φείδεσθε. Σοφοὶ νομοθέται ὡς ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Σόλων ἤροσαν τοὺς ἀπεράντους ἀγρούς, ἥρωες Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι περιέφραξαν καὶ ἐκαλλιέργησαν, καὶ καλλιτέχναι ὡς ὁ Φειδίας καὶ ὁ Πραξιτέλης ἐπλήρωσαν τοὺς περιβόλους τῶν πλέον γλυκυκάρπων δένδρων, τῶν ἀρωματικωτέρων ἀνθέων.

Ἀλλὰ τίνες εἶναι ἄρά γε αἱ ἀτραποί, αἱ τόσῳ ὀχληραί, διὰ τῶν ὁποίων καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τοὺς μαγικοὺς αὐτοὺς κήπους; Καὶ τίνες οἱ φραγμοί, οἱ ἀποκρύπτοντες ἀπὸ ἡμᾶς τοιούτους θησαυρούς; Αἱ ἀτραποὶ εἶναι ἡ ἰδίως γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικόν· καὶ φραγμοὶ αἱ ἀπομνημονευόμεναι ἄγνωστοι λέξεις· ταῦτα εἶναι οἱ δρόμοι, τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων καὶ μόνον θὰ δυνηθῶμεν, ὡς καὶ ἄλλοτε πολλάκις σᾶς εἶπα, νὰ κατανοήσωμεν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τοὺς εὐανθεῖς καὶ μαγικοὺς αὐτοὺς κήπους, εἶναι τὰ μόνα κλειδιά, μὲ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ἀνοίξωμεν τὰς πύλας τοῦ ἀριστοτεχνικοῦ οἰκοδομήματος τῶν ἀρχαίων προγόνων μας καὶ νὰ εἰσέλθωμεν καὶ νὰ θαυμάσωμεν τὰς πολυτελεῖς αἰθούσας του. Κατανοεῖτε λοιπὸν τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν, ἑρμηνεύετε ἤδη τὴν δι' αὐτὰ μεγάλην μου ἐπιμονήν. Μὴ νομίσητε ὅμως ὅτι ἤδη ἀπηλλάγητε τῶν ὀχληρῶν αὐτῶν μέσων· οἱ κῆποι δὲν κεῖνται πάντες ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, δὲν ἔχουσι τοὺς αὐτοὺς φραγμούς· ἀλλὰ μὴ δειλιᾶτε, διὰ τῶν αὐτῶν ὁδῶν καὶ πάλιν θὰ ἀνέλθητε καὶ διὰ τῶν αὐτῶν μέσων θὰ ἐκτοπίσητε τοὺς φραγμοὺς τῶν ἐπιγείων τούτων παραδείσων, ἔνθα ἀπὸ ἀπαστραπτόντων θρόνων προσμειδιῶσι πρὸς τὸν ἐπισκέπτην ἡ σεμνὴ ἀλήθεια, ἡ φωτοδότις ἀρετὴ καὶ τὸ ἀθάνατον κάλλος. Ταῦτα ἔχοντες ἐφόδια καὶ προικισμένοι μὲ θάρρος καὶ πεποίθησιν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, μὲ θέλησιν ἰσχυράν, τὴν μητέρα πάσης γνώσεως ἀσφαλοῦς, τὴν ἀπορίαν, ἑτοίμην νὰ διεγείρῃ τὸν θεῖον νοῦν, τραπῆτε ἐπὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, ἐπὶ τὴν ἔρευναν. Αἱ οὕτω κτώμεναι γνώσεις εἰσὶ κτῆμα ἀναφαίρετον· πᾶσα γνῶσις ἑτοίμη προσφερομένη, ὡς εὐκόλως κτᾶται καὶ εὐκόλως ἀπόλλυται. Ἀνωφελὴς ἡ ἐργασία, ματαία ἡ προσπάθεια τῶν ὤτων, τῶν ὀφθαλμῶν, ὅταν ὁ νοῦς κοιμᾶται. Ὡς οἱ ἄνευ κυρίου ἐργάται, οὐδεμίαν ἢ εὐτελῆ ἐργασίαν ἀπεργάζονται.

Οἱ διδάσκαλοί σας οὐδὲν ἄλλο εἴμεθα ἢ οἱ ὁδηγοί σας. Τοσοῦτο τὸ κάλλος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τοιαῦτα τὰ μέσα δι' ὧν θὰ ἀπολαύητε τούτου· τὰ δὲ ἠθικὰ διδάγματα ἔσονται ἱκανὰ νὰ καθοδηγῶσιν ὑμᾶς εἰς τὸν ἀληθῆ προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ἢ νὰ κατασταθῇ ἐνάρετος ἄνθρωπος, φιλόπατρις πολίτης.

Ἤδη σᾶς ὑπενθυμίζω ὅτι μετά τινας ἡμέρας δὲν θὰ φοιτᾶτε πλέον εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ναὸν ἔνθα μετὰ τῶν πολυτίμων συναδέλφων ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ συνεργαζόμενοι προσεπαθήσαμεν νὰ σᾶς ἐμπνεύσωμεν τὴν πίστιν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς εὐεργέτας, τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ ἀθάνατα ἔργα τῶν ἐνδόξων προγόνων μας καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην. Καὶ ἄλλοι μὲν συνεχίσαντες τὴν πνευματικήν σας μόρφωσιν μέλλετε νὰ καταστῆτε οἱ πνευματικοὶ τοῦ ἔθνους παραγωγοί, ἄλλοι τῆς πατρίδος ὑπάλληλοι, καὶ ἄλλοι θὰ τραπῆτε εἰς πρακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἀναλόγως τῆς κλίσεώς του ἕκαστος καὶ τῶν χρηματικῶν του μέσων· μὴ λησμονεῖτε δὲ ὅτι καὶ ὁ κατασκευάζων τὸ ἄροτρον, καὶ δι' αὐτοῦ καλλιεργῶν τὴν χέρσον γῆν τῆς πατρίδος μας, καὶ ὁ διὰ τῆς μεταπωλήσεως τῶν καρπῶν της πλουτίζων αὐτὴν οὐδόλως συνεισφέρουσιν ὀλιγώτερα εἰς τὴν πατρίδα ἀπὸ τοὺς καλλιεργοῦντας τὸν πνευματικὸν αὐτῆς ἀγρόν· τοὐναντίον οὗτοι θέτουσι τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου αὐτῆς. Ταῦτα ἀναλογιζόμενοι ἐστὲ βέβαιοι ὅτι τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως ἐργαζόμενοι θὰ ἐργάζησθε οὐ μόνον περὶ τῆς ἀτομικῆς σας εὐπορίας καὶ τῆς εὐπορίας τῆς οἰκογενείας σας, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς εὐπορίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος μας, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας περιλαμβάνεται εἰς τόνδε τὸν δεκάλογον : 1) Χαιρετᾶτε, μετ' εὐλαβείας ἀποκαλυπτόμενοι, τὴν πρὸ ἡμῶν παρερχομένην συμβολικὴν εἰκόνα τῆς πατρίδος μας, τὴν γαλανόλευκον σημαίαν μας, τὴν κόρην τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Ῥήγα τ' ὄνειρον. 2) Ὑπερήφανοι διὰ τὸ ἐθνικὸν ὄνομα Ἕλληνες, καταστήσατε τοῦτο ταὐτόσημον πρὸς τὸ χρηστὸς ἄνθρωπος, φιλόπατρις πολίτης. 3) Μὴ ἀποδημεῖτε· οὐδαμοῦ θὰ εὕρητε τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνίδος γῆς. 4) Βοηθεῖτε τὴν δικαιοσύνην πρὸς τιμωρίαν τῶν κακούργων, οἵτινες οὐδεμίαν πατρίδα ἔχουσιν. 5) Πληρώνετε ἀγογγύστως τοὺς φόρους ἵνα ἡ πατρὶς σᾶς παρέχῃ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς καλῆς διοικήσεως. 6) Προστατεύετε τὸν πλοῦτόν της, ὅστις εἶναι καὶ πλοῦτός σας. 7) Ἐκλέγετε τοὺς ἱκανοὺς ἄρχοντας. 8) Πείθεσθε εἰς τοὺς νόμους. 9) Ἐστὲ εὔορκοι, καὶ 10) Ὀνειροπολεῖτε Μεγάλην Ἑλλάδα ! Τηρεῖτε εὐλαβῶς τὸν δεκάλογον τοῦτον.

Μετὰ ἔτη θὰ ἀναπολῆτε εἰς τὴν μνήμην σας εὐχαρίστως τὸν μαθητικόν σας βίον· εἰ κόποι

ὅλοι καὶ τὰ δυσάρεστα συναισθήματα θὰ ἔχωσι παρέλθει, καὶ ἡ συνάντησις μετὰ πάροδον ἐτῶν, ἀρχαίου συμμαθητοῦ θὰ γεννᾷ τὰς γλυκυτέρας τῶν ἀναμνήσεων. Ὁποῖος δὲ τότε ὁ ἔπαινος καὶ ὁπόση ἡ τιμὴ διὰ τὸν δυνάμενον νὰ εἴπῃ εἰς τὸν παλαιόν του συμμαθητὴν ὅτι μνήμων τῶν καλῶν διδασκάλων ἐπιτελεῖ καὶ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ πρὸς τὸν πλησίον καθῆκον. Ὁπόση θὰ εἶνε δὲ καὶ ἡ ἰδική μου χαρά, ὅταν μανθάνω ὅτι οὕτως ἀμείβονται οἱ κόποι μου...

Ἀπερχομένους μετὰ τὰς ἐξετάσεις σας εἰς τοὺς πατρικούς σας οἴκους, σᾶς εὔχομαι ὑγείαν σωματικὴν καὶ πνευματικήν, σᾶς λέγω ὅτι οὐδεμία προσευχὴ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι μᾶλλον εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τὴν ἔντιμον ἐργασίαν καὶ ἐντέλλομαι καὶ αὖθις ὑμῖν νὰ ἀγαπᾶτε τὴν πατρίδα.

Γύθειον Ἰούνιος 1903

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΚΑΥΔΗΣ
Σχολάρχης

ΚΑΛΛΟΝΗ ΚΑΙ ΑΘΛΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ[1]

(Κατὰ τὸν Παῦλον Ζανέ).

Ἀλλ' ἡ ἄποψις τῆς καλλονῆς τοῦ βίου ἔχει καὶ τὴν ἐναντίαν, τὴν ἀθλιότητα.

«Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγεννήθην καὶ ἡ νύξ, ἐν ᾗ εἶπον· ἰδοὺ ἄρσεν».

«Διατί γὰρ ἐν κοιλίᾳ οὐκ ἐτελεύτησα, ἐκ γαστρὸς δὲ ἐξῆλθον, καὶ οὐκ εὐθὺς ἀπωλόμην;»

«Εἶπον τῷ τάφῳ· σὺ εἶ ὁ πατήρ μου· καὶ τῇ σαπρίᾳ· σὺ εἶ μήτηρ μου καὶ ἡ ἀδελφή μου».

Τοιαῦτα εἶνε τὰ γοερὰ ᾄσματα τῆς ὀδύνης τοῦ Ἰώβ, ἅπερ ἀντηχοῦσιν εἰς τὰ ὦτά μας καὶ εἰσδύουσιν εἰς τὰς τεταραγμένας ψυχάς μας. Εἶνε φωνὴ ἀπογνώσεως, ἐξελθοῦσα τοῦ στόματος ἀθλίου θνητοῦ ὑπὸ τῆς τύχης συντετριμμένου. Ἀλλὰ μήπως ὁ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου σοφὸς ἐκεῖνος τῆς Ἰουδαίας μετὰ τὸν ἄπλετον πλοῦτον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τοσούτων ἡδονῶν δὲν ἀνεφώνησε «Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης»; «Ἐγὼ ἐγενόμην βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐποιησόμην μεγάλα ἔργα, ᾠκοδόμησά μοι οἴκους, ἐφύτευσά μοι ἀμπελῶνας, ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδείσους καὶ ἐφύτευσα ἐν αὐτοῖς ξύλον πᾶν καρποῦ. Ἐκτησάμην δούλους ἢ παιδίσκας, καὶ κτῆσις βουκολίου καὶ ποιμνίου πολλὴ ἐγένετό μοι. Ἐποίησά μοι ᾄδοντας καὶ ᾠδούσας καὶ ἐντρυφήματα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου, οἰνοχόους καὶ οἰνοχόας. Καὶ πᾶν ὅ ἠτησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐχ ὑφεῖλον ἀπ' αὐτῶν· οὐκ ἀπεκώλυσα τὴν καρδίαν μου ἀπὸ πάσης εὐφροσύνης. Καὶ ἐπέβλεψα ἐγὼ ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασί μου, οἷς ἐποίησαν αἱ χεῖρες μου, καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης».

Οὕτως ἀποφαίνονται ὁ πτωχὸς καὶ ἐπαίτης ἐν τῇ εἰδεχθεῖ αὐτοῦ ἀθλιότητι καὶ ὁ σοφὸς καὶ βασιλεὺς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ αἴγλῃ καὶ τῇ λαμπρότητι τῆς ἐπιστήμης τοῦ πλούτου, ὁ Ἰὼβ καὶ ὁ Σολομών· ὁ μὲν διὰ τῶν κραυγῶν του, ὁ δὲ διὰ τῶν παραπόνων του αἰτιῶνται ἐξίσου τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ βυθίζουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν θλίψιν καὶ τὴν πικρίαν.

Ἀλλ' ἴσως ἤθελέ τις ἀποδώσει τὴν πικρὰν ταύτην μελαγχολίαν εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἂς μεταφερθῶμεν εἰς ἄλλην γωνίαν τοῦ κόσμου καὶ ἂς ἀκούσωμεν τοὺς σοφοὺς ἑτέρας θρησκείας. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν μὲν τόσον εὐαίσθητοι εἰς τὴν θλίψιν, ὅσον οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς· ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν θαυμασίους τῶν ποιητῶν αὐτῶν λόγους πλήρεις μελαγχολίας. Ὁ Ὅμηρος παραβάλλει τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ φύλλα τῶν δένδρων τὰ πίπτοντα καὶ ἀνανεούμενα. Ὁ δὲ Πίνδαρος ἀποκαλεῖ τὸν ἄνθρωπον *σκιᾶς ὄνειρον*. «Ὦ γένος θνητῶν, ᾄδει ὁ χορὸς τῶν γερόντων εἰς τὸν Οἰδίποδα τύραννον, πῶς ὁ βίος ὑμῶν ὁμοιάζει πρὸς τὸ μηδέν! εἰς τὸν εὐδαιμονέστερον θνητὸν ὑπολείπεταί τι περισσότερον τοῦ προσχήματος τῆς εὐτυχίας; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πρόσχημα διὰ μιᾶς ἐξαφανίζεται». «Ἀπόλοιτο, λέγει ὁ Οἰδίπους, ἐκεῖνος, ὅστις μὲ ἔσωσε τοῦ θανάτου! διότι τότε θὰ εἶχον ἀπολεσθῆ καὶ δὲν θὰ ἤμην αἰώνιον ἀντικείμενον ὀδύνης διὰ τοὺς φίλους μου καὶ δι' ἐμὲ αὐτόν».

Ἀκούσατε τὸν Προμηθέα τοῦ Αἰσχύλου τὸ μέγιστον θῦμα τοῦ ἀρχαίου μύθου. «Φεῦ ἡ παροῦσα καὶ ἡ μέλλουσα τύχη μου ἐπίσης μὲ βασανίζουσι. Πότε θὰ ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα, ἥτις θὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν τύχην μου; Δὲν δύναμαι νὰ σιωπήσω τὴν δυστυχίαν μου, ἀλλὰ καὶ ὀδυνηρόν μοι εἶνε νὰ λαλῶ περὶ αὐτῆς».

Ἀλλ' ἡ ὡραιοτέρα κραυγὴ τῆς ὀδύνης τῆς ἀρχαίας μούσης εἶνε ἴσως ἡ ᾠδὴ τῆς Ἠλέκτρας ἐν τῷ Σοφοκλεῖ.

«Ὦ φῶς ἀγνὸν τῆς ἡμέρας, ποσάκις ἤκουσας τὰς θρηνώδεις οἰμωγὰς τῆς αἱμασσούσης καρδίας μου, ὅταν αἱ σκιαὶ τῆς νυκτὸς ἔχουσι διαλυθῆ».

«Οὐδέποτε θὰ παύωσι νὰ ἀκούωνται οἱ στεναγμοί μου, ἐφ' ὅσον θὰ βλέπω τοὺς λάμποντας ἀστέρας τῆς νυκτός, ἐφ' ὅσον θὰ βλέπω τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Οὐδέποτε θὰ παύσω, ὡς ἡ ἀηδὼν ἡ ἀπολέσασα τὰ μικρά της, νὰ κάμνω ὥστε νὰ ἀντηχῶσιν οἱ θρηνώδεις τόνοι εἰς τὰς θύρας τῶν μεγάρων τοῦ πατρός μου».

«Δυστυχής! ἄνευ τέκνων, ἄνευ ἀνδρὸς πλανῶμαι ἀκαταπαύστως, λεία ἀτελευτήτων ἀθλιοτήτων».

«Τὸ πλεῖστον τῶν ἡμερῶν μου διέρρευσε τρέφον με διὰ κενῶν ἐλπίδων, καὶ δὲν δύναμαι πλέον νὰ ἀντέχω· τήκομαι ἄνευ συγγενῶν, ἄνευ στηρίγματος φίλου· ἀλλ' ὡς χαμερπὴς ξένος ζῶ περιφρονουμένη εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου. Παύσατε, παύσατε νὰ μὲ παρηγορῆτε· αἱ θρηνῳδίαι μου δὲν θὰ ἔχωσι τέρμα».

Εἰς τοὺς Λατίνους τὸ αἴσθημα τῆς ὀδύνης εἶνε μελαγχολικώτερον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ μᾶλλον περιεσκεμμένον. Οὐχὶ δὲ ἄνευ λόγου ἡ Κυρία Στάελ ὑπεστήριξε τὴν παράδοξον ἰδέαν, ὅτι οἱ Λατῖνοι φιλοσοφοῦσι περισσότερον ἐν τῇ ὀδύνῃ. Παρενείρει δὲ περιπαθεῖς τινας στίχους τοῦ Βεργιλίου καὶ τοῦ Ὁρατίου. Ἡμεῖς δὲ ἀναφέρομεν τὰ ἑξῆς χωρία τοῦ Λουκρητίου καὶ τοῦ Πλινίου.

«Τὸ παιδίον, λέγει ὁ Λουκρήτιος, ὅμοιον μὲ ναύτην ἐρριμμένον ὑπὸ τῶν σκληρῶν κυμάτων, κεῖται ἐπὶ τῆς ξηρᾶς γυμνόν, ἄλαλον, ἀβοήθητον, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἡ φύσις τὸ ἀποσπᾷ ἐκ τοῦ κόλπου τῆς μητρός του, ὅπως τὸ ὁδηγήσῃ εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· ἀντηχεῖ δὲ τότε τὸ περιέχον ὑπό τινος μεμψιμοίρου κλαυθμηρισμοῦ καθὼς ἁρμόζει εἰς ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον περιμένουσι τόσα κακὰ ἐν τῷ βίῳ».

Ὁ δὲ Πλίνιος ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς· «Ἡ φύσις φαίνεται ὅτι ἐδημιούργησε τὰ πάντα διὰ τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν νὰ καταβάλλῃ σκληρὸν ἀντίτιμον διὰ τὰς τόσον μεγάλας εὐεργεσίας της. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ μόνον ἐκ τῶν ζῴων, ὅπερ ἀπέθεσεν ἡ φύσις γυμνὸν ἐπὶ γυμνῆς γῆς, ὅπως στενάζῃ καὶ κραυγάζῃ. Εἶνε τὸ μόνον, ὅπερ ἔπλασε διὰ τὰ δάκρυα ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννήσεως. Φαίνεται ὅτι ἐνεκαίνισε τὸν βίον του διὰ τῆς ὀδύνης διὰ τὸ μόνον ἔγκλημα ὅτι ἐγεννήθη!»

Ἀλλὰ τί εἶνε αἱ θρηνῳδίαι τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν ἀπέναντι τῶν λόγων τῆς ἀνεκφράστου ὀδύνης τοῦ μεγάλου Ἐσταυρωμένου, λόγων, οἵτινές εἰσιν ἡ κραυγὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀποθνήσκοντος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων;

«Περίλυπος, λέγει, ἐστὶν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου!...Παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο!...Θεέ μου, ἵνα τί μὲ ἐγκατέλιπες!...» Ὁ Γολγοθᾶς εἶνε ὁ τόπος τῶν θριάμβων τῆς ὀδύνης· αὕτη οὕτως εἰπεῖν ἀπεθεώθη ἐκεῖ, διότι εἷς Θεὸς ἠθέλησε νὰ ὑποφέρῃ, νὰ στενάξῃ, νὰ ἀποθάνῃ.

Θὰ ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ ἀναφέρῃ τις ὅλους τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως συλλέξῃ πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ περιπαθὲς εἶπεν ὁ χριστιανισμὸς περὶ τῆς ὀδύνης;

Παρὰ τοῖς νεωτέροις ὁ δεινότερος κατήγορος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶνε ὁ Πασκάλ.

«Ἂς φανταστῇ τις, λέγει, ἀριθμόν τινα ἀνθρώπων ἐρριμμένων εἰς τὰ δεσμὰ καὶ καταδεδικασμένων εἰς θάνατον· ἐκ τούτων δὲ ὅτι οἱ μὲν καθ' ἑκάστην φονεύονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἄλλων, οἱ δὲ μένοντες βλέπουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύχην εἰς ἐκείνην τῶν ὁμοίων των καὶ χωρὶς ἐλπίδος περιμένοντες τὴν σειράν των. Αὕτη εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου».

«Οἱ ἄνθρωποι μὴ δυνηθέντες νὰ θεραπεύσωσι τὸν θάνατον, τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν ἄγνοιαν, ἐπενόησαν, ὅπως καταστῶσιν εὐτυχεῖς, νὰ μὴ σκέπτωνται περὶ τῶν κακῶν.

«Τὸ μόνον πρᾶγμα, ὅπερ μᾶς παρηγορεῖ διὰ τὰς ἀθλιότητάς μας, εἶνε ἡ διασκέδασις, καὶ ὅμως αὕτη εἶνε ἡ μεγίστη τῶν ἡμετέρων ἀθλιοτήτων. Εἶνε φρικτὸν νὰ αἰσθάνηταί τις καταρρέον πᾶν ὅ,τι κατέχει· ὅσον ὡραία καὶ ἂν εἶνε ἡ κωμῳδία καθ' ὅλον τὸ λοιπὸν μέρος της, ἡ τελευταία πρᾶξις εἶνε πάντοτε ἐξευτελιστική. Ῥίπτει τις ὀλίγον χοῦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἰδοὺ τὸ πᾶν διὰ παντός».

Ἐὰν ἠθέλομεν νὰ διέλθωμεν τοὺς ποιητὰς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνας πόσους θαυμασίους ζωγράφους τῆς ἀνθρωπίνης ἀθλιότητος δὲν ἠθέλομεν εὕρει; Ὅλη ἡ ποίησις των σχεδὸν εἶνε μελαγχολική. Παρατρέχων τοὺς ἄλλους, σταματῶ εἰς τὴν ἑξῆς σελίδα τοῦ Λαμενναί· «Ψυχή μου, λέγει, διατί εἶσαι περίλυπος; μήπως ὁ ἥλιος δὲν εἶνε ὡραῖος; μήπως τὸ φῶς του δὲν εἶνε γλυκὺ καθ' ὃν χρόνον βλέπεις τὰ φύλλα τῶν δένδρων καὶ τὰ ἄνθη μετὰ τῶν μυρίων χρωμάτων των ἀνοίγοντα ὑπὸ τὰς ἀκτῖνάς του καὶ τὴν φύσιν ἅπασαν ἀναζωογονουμένην; Πᾶν ὅ,τι ζῇ ἔχει φωνήν, ὅπως εὐλογῇ ἐκεῖνον, ὅστις ἐπιδαψιλεύει τὰς μεγαλοδωρίας του. Τὸ μικρὸν πτηνὸν ᾄδει τοὺς αἴνους του ἐντὸς τῶν θάμνων καὶ τὸ ἔντομον βομβεῖ ὑπὸ τὸ χόρτον. Διατί λοιπὸν σὺ εἶσαι περίλυπος, ἀφοῦ οὐδὲν πλάσμα ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον δὲν εὐφραίνεται ἐκ τῆς ἡδονῆς ὅτι ὑπάρχει, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν βυθίζεται ἐν τῷ ἔρωτι;»

«Ναί, ὁ ἥλιος εἶνε ὡραῖος· τὸ φῶς του εἶνε γλυκύ· τὸ μικρὸν πτηνόν, τὸ ἔντομον, τὸ φυτόν, ὅλη ἡ φύσις ἀνεῦρε τὴν ζωὴν καὶ ἐμφορεῖται ὑπ' αὐτῆς, ἐγὼ ὅμως στενάζω, διότι ἡ ζωὴ αὕτη δὲν φθάνει μέχρις ἐμοῦ· διότι ὁ ἥλιος δὲν ἀνατέλλει ἐπὶ τῆς χώρας τῆς ψυχῆς μου, ἥτις μένει σκοτεινὴ καὶ ψυχρά. Ὅταν ῥεῖθρα φωτὸς καὶ χείμαρροι πυρὸς κατακλύζωσιν ἕτερον κόσμον, ὁ ἐμὸς μένει μέλας καὶ παγερός· ὁ χειμὼν τὸν περιβάλλει μὲ τὴν ὁμίχλην του ὡς μὲ σάβανον αἰώνιον. Ἄφετε νὰ θρηνῶσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν ἔχουσιν ἔαρ».

Τοιαύτη παρίσταται ἡ εἰκὼν τῆς ἀνθρωπίνης ἀθλιότητος. Ποῖον δ' ἄρα μάθημα δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἐξ αὐτῆς; Οἱ μὲν μισάνθρωποι κάμνουσι χρῆσιν αὐτῆς, ὅπως κατηγορῶσι καὶ καταρῶνται τὴν ζωήν, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐκεῖνον, ὅστις τὴν ἐδημιούργησεν· μελαγχολικοὶ ἐγκαταλείπονται

1. Τέλος ἴδε σελ. 198.

εἰς χαῦνον ἀνίαν· οἱ ἐπικούρειοι οἱ μὴ βλέποντες ἐν τῇ ζωῇ ἄλλο τι ἢ τὸ ὄνειρον μιᾶς ἡμέρας, στέφουσι τὴν κεφαλὴν δι' ἀνθέων καὶ τρέχοντες ζητοῦσι νὰ ἁρπάσωσι τὰς πλέον δραπέτιδας ἡδονάς· ἀθῷοί τινες αἰσιόδοξοι ὑποστηρίζουσιν ὅτι τὰ πάντα εἰσὶ λίαν καλὰ καί, ἐπιμελῶς ἀποφεύγοντες τὰς λυπηρὰς τοῦ βίου εἰκόνας, εὐχαριστοῦνται νὰ ἀριθμῶσι τὰς τέρψεις μόνον αὐτοῦ· οἱ δὲ φιλοσκώμμονες χλευάζουσι τοὺς ἄλλους· καὶ οἱ μὲν ᾄδουσιν ὅτι τὰ πάντα καλῶς ἔχουσιν, οἱ δὲ θρηνοῦσιν, ὅτι τὰ πάντα εἶνε κακά. Τίς ἄρα μεταξὺ ὅλων ἔχει δίκαιον ; Οἱ αἰσιόδοξοι, οἱ ἀπαισιόδοξοι, οἱ βλάσφημοι, οἱ μελαγχολικοί, οἱ ἡδυπαθεῖς, οἱ φιλοσκώμμονες ; Τίς θὰ ἀποκριθῇ ; τίς θὰ ἄρῃ τὸ κάλυμμα τῆς ἀφανοῦς εἰκόνος ; τίς θὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς ζωῆς καὶ θὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα τῆς ὀδύνης ;

Καὶ ὅμως, ὦ ὀδύνη, πόσον ἡ ἀνθρωπότης ἔπρεπε νὰ σὲ εὐλογῇ καὶ τιμᾷ ἀντὶ νὰ σὲ ὑβρίζῃ ἀκαταπαύστως, ἐὰν ἐσκέπτετο τί ὀφείλει εἰς σέ! Σὺ εἶσαι ἡ θεία ῥάβδος, ἡ ἐξάγουσα ἐκ τῆς ἀγόνου καὶ γυμνῆς πέτρας τὰ διαυγῆ καὶ δροσερὰ ὕδατα, δι' ὧν ποτίζονται αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων. Σὺ τιμωρεῖς, καὶ σὺ ἀνεγείρεις· σὺ πατάσσεις καὶ σὺ θεραπεύεις· σὺ μεταβάλλεις τὸν παῖδα εἰς ἄνδρα, τὸν ἄνδρα εἰς ἥρωα, καὶ τὸν ἥρωα εἰς ἅγιον. Σὺ παρέχεις εἰς τὰς ψυχὰς τὴν συμπάθειαν, τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀγάπην. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀφάνειά σου ἔχει τι τὸ μέγα, καὶ σὺ εἶσαι ἡ ὁδὸς ἡ φέρουσα ἡμᾶς εἰς τὸν ἀόρατον κόσμον· χωρὶς σοῦ οὐδὲν μέγα, οὐδὲν ἔξοχον ἔργον θὰ κατωρθοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ τῆς θρησκείας, καὶ τῆς πατρίδος, καὶ τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς τέχνης τὰ μεγαλουργήματα διὰ σοῦ ἐγένοντο.

Ἡ ὀδύνη παρέχει εἰς τὴν ζωὴν σημασίαν ἡρωικήν. Τὸ τέλος ἢ ὁ σκοπὸς τοῦ βίου δὲν εἶνε ἡ ἡδονή· ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη διὰ τὴν ἡδονήν, διατί ἡ ὀδύνη νὰ ἀναβλύζῃ εἰς ἡμᾶς τόσας διαφόρους πηγάς ; Διατί ἡ πικρία πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς ἡδονῆς; Ἐὰν ἡ ἡδονὴ εἶνε ὁ ἀληθὴς ἡμῶν προορισμός, διατί δὲν πληροῖ τὴν καρδίαν ἡμῶν ; Διατί τόσον εὐκόλως κορεννύμεθα ἐξ αὐτῆς; Διατί γεννώμεθα θρηνοῦντες ; Ἐὰν ὅμως ἀπ' ἐναντίας ἡ ζωὴ δὲν ἔχῃ σκοπὸν τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ὄντος ἡμῶν, ἡ ὀδύνη δὲν εἶνέ τι κακόν, ἀλλὰ μάλιστα ἀγαθόν, διότι εἶνε τὸ δραστικώτερον ὄργανον τῆς τελειότητος ἡμῶν.

Ἡ ὀδύνη παράγει εἰς τὴν ψυχὴν δύο ἐναντία ἀποτελέσματα, ἐξ ἴσου ὠφέλιμα· ἐνισχύει καὶ μαλάσσει. Ἡ ἐνέργεια δὲ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀῤῥότητος εἶνε ἡ τελειότης τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος· χωρὶς τῆς ὀδύνης ἡ ἰσχὺς εἶνε σκληρότης· χωρὶς δὲ τῆς ἰσχύος ἡ ἀῤῥότης εἶνε χαύνωσις. Ἡ ὀδύνη λοιπὸν εἶνε τὸ ὑγιεινότερον φάρμακον, διότι χρησιμεύει συγχρόνως καὶ ὡς τονωτικὸν καὶ ὡς κατευναστικόν· ἕτερον ἀποτέλεσμα τῆς ὀδύνης εἶνε ὅτι ἀναπτύσσει εἰς τὴν ψυχήν μας τὴν συμπάθειαν· πρέπει νὰ ἔχῃ κλαύσει τις ἕνεκεν ἰδίου δυστυχήματος, ὅπως ἐννοήσῃ τοὺς θρήνους τῶν ἄλλων. Ἡ λύπη μας ἀνοίγει τὴν καρδίαν, καταπραύνει αὐτὴν καὶ τὴν διδάσκει τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα. Αὕτη καθιστᾷ ἡμᾶς γλυκεῖς καὶ φιλανθρώπους· διορθοῖ ἡμᾶς, νουθετεῖ, συνδιαλάλσσει, καθιστᾷ ταπεινοὺς καὶ μετριοπαθεῖς, καὶ ὑπὸ τὰ πλήγματά της τὸ μέταλλον τῆς ψυχῆς γίνεται ὅσον εὐμάλακτον τόσῳ καὶ στερεόν· σφυρηλατοῦσα αὐτὸ τὸ στομοῖ καὶ μανθάνει αὐτὸ νὰ κάμπτηται χωρὶς νὰ συντρίβηται. Τίς δὲν ἠσθάνθη εἰς τὰς κρίσεις τῆς ὀδύνης ἐξαγνιζομένην τὴν ψυχήν του καὶ διασκεδαζομένην τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀνθρωπίνων μνησικακιῶν καὶ ἐχθροτήτων, τῆς ἐπάρσεως, τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τῆς μοχθηρίας, κακιῶν, ὧν μετέχουσιν αἱ καρδίαι τῶν τέκνων τοῦ Ἀδάμ ;

Ἀποπειρῶνται τινες νὰ ἀνυψωθῶσιν ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἀθλιοτήτων διὰ τοῦ λογικοῦ καὶ νὰ εὕρωσι νσημεῖον στηρίγματος ἐν τοῖς θαυμασίοις τῆς ἐπιστήμης. Δὲν θέλω νὰ κατηγορήσω τὴν ἐπιστήμην· αὕτη εἶνε μία τῶν μεγαλυτέρων παρηγοριῶν μας· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἔχει τὸ κενόν της καὶ τὴν ἀθλιότητά της. «Ἡ μεγάλη σοφία συνοδεύεται ὑπὸ μεγάλης ὀδύνης, καὶ ὅσῳ περισσοτέρας γνώσεις ἔχει τις, τόσῳ περισσοτέρας ὀδύνας» λέγει ὁ Σολομών. Τωόντι ὁ ἄνθρωπος ὅσῳ περισσότερα ἠξεύρει, τόσῳ περισσότερον λυπεῖται, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἠξεύρῃ τὰ πάντα. «Ὦ φιλοσοφία, λέγει ὁ Γκαῖτε εἰς τὸν Φάουστ, ὦ φιλοσοφία, νομολογία, ἰατρική, καὶ πρὸς δυστυχίαν μου θεολογία! Εἰς ὅλα ἐνεβάθυναμετ' ἐπιπόνου ζήλου, καὶ ἤδη ἰδού με, παράφρων, τόσον σοφός, ὅσον καὶ πρότερον. Τιτλοφοροῦμαι ἀληθῶς διδάσκαλος, καθηγητής, καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, δεξιά, ἀριστερά, σύρω τοὺς μαθητάς μου ἀπὸ τῆς ῥινὸς, καὶ βλέπω ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν. Ἰδοὺ ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον τήκεται ἡ καρδία μου». Ὁ γινώσκων ἐλάχιστα δὲν ἔχει τὴν ἰδέαν ἐκείνου, ὅπερ ὑπολείπεται νὰ μάθῃ. Ὅσῳ περισσότερον εἰσδύει εἰς τὸ σκότος τῶν πραγμάτων, τόσῳ φαίνεται ὅτι τὰ σκότη αὐξάνονται. Αἱ ἀνακαλύψεις εἶνε μηδὲν ἀπέναντι τῶν ὅσων ὑπολείπονται νὰ ἀνακαλυφθῶσιν. Ἡ ἀκτὶς τοῦ φωτός, ἡ ἐξερχομένη ἔκ τινος νέας ἰδέας χρησιμεύει μόνον πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ σκότους, ὅπερ μᾶς περιβάλλει. Ὅσον ὑψούμεθα εἰς τὰ ὕψη τῆς ἐπιστήμης, τόσον τὸ βάθος φαίνεται δυσθεώρητον.

Δὲν ἐξετάζω ἐὰν ἐν τῷ βίῳ, ἐν γένει εἰλημμένῳ, ἀπαντᾷ τις περισσοτέρας λύπας ἢ τέρψεις. Ἀλλ' ὅ,τι ἠξεύρω εἶνε ὅτι ἡ θλίψις πανταχοῦ ἔχει τὴν τελευταίαν λέξιν· αὕτη ἐν τῇ κυβείᾳ τοῦ βίου κερδίζει πάντοτε. Εἶσαι εὐτυχής; αἴγλη

χαρᾶς λάμπει εἰς σέ; σπεῦσον νὰ ἀπολαύσῃς τῆς εὐτυχίας ταύτης· ἡ ἐπερχομένη στιγμὴ φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὰς μερίμνας καὶ τὰ δάκρυα. Ἐὰν ἡ ὀδύνη λησμονῇ νὰ ἐμφανισθῇ, ἡ τέρψις καταλαμβάνει τὴν θέσιν αὐτῆς, ἀλλ' αὕτη πάλιν φέρει τὴν κόπωσιν, τὸν κόρον, τὴν ἀηδίαν. Καὶ ὅταν μὲν εἴμεθα ἐν τῇ ὀδύνῃ, δυνάμεθα νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν τὴν αἰτίαν τῆς στενοχωρίας μας. Ἀλλ' ἡ ἀηδία, ἥτις γεννᾶται ἐκ τῆς εὐτυχίας, εἶνε ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ πηγὴ παντὸς τοῦ κακοῦ ἔγκειται εἰς ἡμᾶς αὐτούς, καὶ ὅτι ἐκ καθαρᾶς ἀδυναμίας δὲν ἠξεύρομεν νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς. Καὶ ὅμως θέλομεν νὰ εἴμεθα. Πόθεν ἡ ἀντίφασις αὕτη; Ὅσῳ μᾶλλον μελετᾷ τις τὸ φοβερὸν τοῦτο πρόβλημα, τόσον μᾶλλον εὑρίσκει πιθανὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τι, ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ὅτι ἡ καρδία του εἶνε εὐρυτέρα τοῦ ἐπιγείου προορισμοῦ του καὶ ὅτι τείνει πάσῃ δυνάμει εἰς ἓν τέλος, ὅπερ ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις του. Ἡ ἀνάγκη δὲ τοῦ ἀπείρου εἰς ἓν ὂν πεπερασμένον δεικνύει οὐσιώδη ἀντίφασιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, καὶ ἡ ἀντίφασις αὕτη σημαίνει προορισμὸν ἀτελῆ.

Οἱ διατεινόμενοι ὅτι ἡ ὀδύνη εἶνε μοιραῖός τις νόμος, προκύπτων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὀφείλουσι τοὐλάχιστον νὰ ὑποθέτωσιν ὅτι ἡ φύσις αὕτη ἀσυνειδήτως μὲν ἀλλὰ λογικῶς ἐνεργεῖ καὶ ὅτι εἶνε λογικὴ ὡς αἱ μέλισσαι, αἱ ὁποῖαι ἐφαρμόζουσιν εἰς τὸ ἔργον των θαυμασίαν γεωμετρίαν, τῆς ὁποίας τὸ μυστήριον ἀγνοοῦσι. Ἀλλ' εἶνε λογικὸν ἡ φύσις νὰ καθιστᾷ τὰ λογικὰ ὄντα τόσῳ μᾶλλον δυστυχέστερα, ὅσῳ μᾶλλον εἶνε λογικώτερα ; Εἶνε λογικὸν ἡ ὀδύνη νὰ εὑρίσκηται εἰς ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀγαθότητα, πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ; Οἱ πολέμιοι τῆς θείας Προνοίας λέγουσιν ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἦτο ἄδικος, ἐὰν εἶχε δημιουργήσει τὴν ὀδύνην· ἀλλὰ πῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτον ἄδικον, θεοῦ ὑποτιθεμένου, εἶνε λογικὸν θεοῦ μὴ ὑπάρχοντος; Παραιτῶ τὴν φυσικὴν ὀδύνην, ἥτις δύναται νὰ ἔχῃ τὸν λόγον της εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους· ἀλλὰ διὰ ποῖον λόγον ἡ μήτηρ κλαίει τὸ τέκνον της ; διατί ὁ δαιμόνιος νοῦς ὑποφέρει ; διατί ἡ ἀθῳότης ὀδυνᾶται ; διατί οἱ σπαραγμοὶ τῆς καρδίας, αἱ σκληραὶ ἀμφιβολίαι τῆς διανοίας, ὁ φόβος τοῦ θανάτου, ὅλαι αἱ ἀγωνίαι τοῦ βίου ; Τίς θὰ τολμήσῃ νὰ εἴπῃ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις, διαπεράσας τὴν κοιλάδα ταύτην τοῦ κλαυθμῶνος, φθάνει εἰς τὸ τέρμα καταπεπονημένος· «Ὑμεῖς οἱ ἐντεῦθεν ἐξερχόμενοι ἄφετε πᾶσαν ἐλπίδα; »

Ἀλλ' ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἡ ὀδύνη ἢ τὸ κακὸν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα πηγάζει ἐκ τῆς συστάσεως τῆς κοινωνίας, ὑποθέτοντες ὅτι δύναται τοῦτο νὰ θεραπευθῇ μίαν ἡμέραν διά τινος ἀγνώστου μηχανισμοῦ, τί νὰ εἴπωμεν περὶ ἐκείνων τῶν αἰώνων, οἵτινες διέρρευσαν καὶ ἐκείνων, οἵτινες θὰ διαρρεύσωσι πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ νέου συστήματος ; Τί ἐνδιαφέρει τὰς παρελθούσας γενεάς, τὰς ὁποίας ἐπίεσεν ἡ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ ἀθλιότης, ἤ τί ἐνδιαφέρει αὐτὰς τὸ μέλλον, ὅπερ θὰ ἴδωσιν οἱ ἡμέτεροι ἀπόγονοι ; Ποῖον ἔσται τὸ ἀντιστάθμισμα τῶν θυσιῶν των, ποία ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν ἀρετῶν των, ποία ἡ παραμυθία τῶν θλίψεών των ; Ἐὰν ὑπάρχῃ Θεός, ἡ βραδεῖα αὕτη εὐδαιμονία ἡ ἐπηγγελμένη εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀθλιότητα ὅλων ἐκείνων τῶν γενεῶν, αἵτινες ἐξηφανίσθησαν ἀνεπιστρεπτεί. Ἐὰν αὐτὴ ἡ φύσις εἶνε Θεός, ἐννοεῖ τις ὅτι αὕτη φέρει ἐν ἑαυτῇ τοιαύτην ἀντίφασιν καὶ ὅτι, ἀφοῦ παρήγαγε δυνάμει ἀναγκαίου νόμου τόσῳ μεγάλους αἰῶνας δυστυχίας, διαφθορᾶς καὶ πιέσεως, ἤδη παράγει διὰ τῆς αὐτῆς ἀναγκαιότητος αἰῶνας ἰδεώδους εὐτυχίας καὶ τελείας φρονήσεως; Ἐὰν δὲ παραιτήσῃ τις τὰς οὐτοπικὰς ἰδέας, ἀρκούμενος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς προόδου, τότε δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν διὰ πείρας ποία θὰ εἶνε ἡ κατάστασις τῶν ἀπογόνων ἡμῶν. Αὐτοὶ θὰ εἶνε ὡς πρὸς ἡμᾶς, ὅ,τι ἡμεῖς εἴμεθα ὡς πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν. Ἄρα βλέπει τις ὅτι ἡ ὀδύνη καὶ τὸ κακὸν ἔχουσιν ἐκλείψει κατόπιν τῶν καταπληκτικῶν προόδων τῆς νεωτέρας κοινωνίας; Ἐπιθυμεῖ νὰ εἴμεθα κρείσσονες καὶ εὐτυχέστεροι τῶν πατέρων μας. Εἴμεθα ἄρα ἄνευ κακιῶν καὶ ἀθλιοτήτων ; Καὶ δύναταί τις νὰ ἀνακαλύψῃ μεταξὺ τῶν παρελθόντων αἰώνων καὶ τοῦ παρόντος τὴν διαφορὰν τὴν ὁποίαν ἀγαπῶμεν νὰ ὀνειροπολῶμεν μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ ;

Ἀλλ' ἔστω ἡ ὀδύνη δοκιμασία τις· ἡ ζωὴ ἀναλομβάνει τὸ ἐνδιαφέρον της καὶ τὴν καλλονήν της. Καὶ εἶνε μὲν δύσκολος· συνομολογῶ· τοὐλάχιστον ἡ προσωπικότης εὑρίσκει ἐν αὐτῇ τὴν τροφήν της. Αἰσθάνεται, ὅτι ἔχει τιμηθῇ ἱκανῶς, ἐπειδὴ ἐξετέθη εἰς τὴν δοκιμασίαν καὶ εἰς τοὺς πειρασμούς, καὶ ὅτι ὅσῳ μικρὰ καὶ ἂν εἶνε, λογίζεται ὡς μέγα τι ἐν τῇ τάξει τοῦ σύμπαντος. Ἐπίσης αἰσθάνεται ὅτι δὲν δύναται πλέον νὰ συντρίβηται ἄνευ λόγου. Πράγματι, πλάσμα, τὸ ὁποῖον δὲν κυβερνᾶται ἀφ' ἑαυτοῦ, δὲν εἶνε εἰ μὴ ὄργανόν τι τῆς καθολικῆς οἰκονομίας, ἐλατήριόν τι, ὅπερ δὲν ἔχει ἀξίαν, εἰμὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον. Παύει νὰ ὑπάρχῃ, ἅμα παύσῃ νὰ εἶνε χρήσιμον· οὐδένα λόγον ὀφείλει τις νὰ δίδῃ εἰς αὐτό. Εἶνε σκεῦος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ εἰς τὸν κεραμέα· διατί μὲ ἔπλασας; Τὸ πλάσμα ὅμως, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ θεία Πρόνοια ἐπέβαλε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διευθύνῃ αὐτὸ ἑαυτό, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ηὐδόκησεν αὕτη νὰ παρασκευάζῃ παντὸς εἴδους δοκιμασίας, ἐντελλομένη νὰ κατισχύῃ αὐτῶν, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαφανισθῇ ὡς ἐργαλεῖόν τι τετριμμένον καὶ ἀσθενές; Ναί· δὲν διστάζω νὰ τὸ εἴπω·

ἵνα ὁ ἄνθρωπος τιμᾷ αὐτὸς ἑαυτόν, πρέπει νὰ ἔχῃ συνείδησιν ἑαυτοῦ ὅτι ἔχει τιμηθῆ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ του· ἐὰν δὲ εἶνε ὄν τι ἐφήμερον, διὰ τίνος τίτλου θέλετε νὰ τιμᾶται καὶ νὰ μεταχειρίζηται ἑαυτὸν ὡς πρόσωπον; Καὶ δὲν θὰ ἦτο ἀντίφασις νὰ δίδῃ τις προσοχὴν εἰς τὴν ἀξίαν τῆς φύσεώς του, ἐνῷ τὸ σύμπαν θὰ κατασυντρίψῃ αὐτὸν ὡς ἄτομόν τι τυφλὸν καὶ ἄξιον περιφρονήσεως;

Ὅ,τι καὶ ἂν πράξῃ τις, θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ μία ἄγνωστος, ὡς ἐν τῇ γεωμετρίᾳ, τῆς ὁποίας τὸν λόγον οὐδεὶς κοινωνικὸς τύπος θὰ δυνηθῇ νὰ δώσῃ. Ἡ ἄγνωστος αὕτη εἶνε τὸ μέρος τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἐγγίζει τὸ ἄπειρον καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἀπείρου τινὸς προορισμοῦ. Ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βίος ἀδυνατεῖ νὰ περιβάλῃ ὅλον τὸν ἄνθρωπον· ὑπάρχει πάντοτε ἀγνοῶ τί, ὅπερ ἐκφεύγει, διότι αἰσθάνεται ἑαυτὸ αἰχμάλωτον ἐν τῇ γηΐνῃ πόλει καὶ ζητεῖ μίαν ἑτέραν, τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ τὴν civitatem Dei κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον.

Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία δύναται ἄρα νὰ ἐπαγγέλληται πόλιν τινὰ θείαν, ἀφοῦ στερεῖται ὑπερφυσικοῦφωτός, καὶ δὲν ἔχῃ λάβει τὰς κλεῖδας τοῦ οὐρανοῦ; Δύναται, χωρὶς ὅμως νὰ ὁρίσῃ τοὺς ὅρους τῆς μελλούσης ταύτης ὑπάρξεως. Ἡ θρησκεία δὲν ἀνοίγει τὰς θύρας τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν πίστιν· ἡ δὲ φιλοσοφία δὲν ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ εἰσάγῃ ἢ νὰ ἀποκλείῃ· αὕτη ἀφίνει τὴν ὑπερτάτην κρίσιν εἰς ὃν ἀνήκει, πεποιθυῖα εἰς τὴν ἀλάνθαστον δικαιοσύνην. Δὲν γνωρίζει τίποτε περισσότερον περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ μέλλοντος. Ἆρα ἡ ψυχὴ θὰ θεᾶται τὴν θεότητα πρόσωπον πρὸς πρόσωπον; θὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ δι' ἀρρήτων περιπτύξεων, αἵτινες ὑπερβαίνουσι τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν, ἢ θὰ ἐξακοθῇ νὰ προσεγγίζῃ κατά τινα σειρὰν ὑπάρξεων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τελείων, φωτεινῶν, μακαρίων, ἀλλὰ πάντοτε κεχωρισμένων δι' ἀβύσσου ἀπὸ τὸ ἄπειρον; Θὰ ἀπολαύσῃ ἀπολύτου μακαριότητος, ἢ θὰ ἀναπτυχθῇ εἰς βαθμὸν καθαροῦ πνεύματος, ἢ θὰ περιβληθῇ ἐκ νέου ὄργανα λεπτότερα καὶ τελειότερα; Ζητήματα ταῦτα ἐπαχθῆ διὰ τὸ πνεῦμα, περίεργα διὰ τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ἀδύνατα πρὸς λύσιν. Ἀρκεῖ ἐν τούτοις νὰ γνωρίζῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἔχει προορισμὸν καὶ πέραν τοῦ παρόντος βίου καὶ ὅτι ὁ προορισμὸς οὗτος θὰ εἶνε καλὸς δι' αὐτόν, ἐὰν γείνῃ ἄξιος αὐτοῦ. Τί ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ περαιτέρω;

Ἐν Σύρῳ

Δ. Μαρινος

ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ[1]

Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

[ὑπὸ τοῦ καθηγ. R. Kaeppelin, κατὰ μετάφρασιν ἐλευθέραν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Ἀντιγόνου Π. Πολυμέρη ἰατροῦ].

Γενικὴ σημείωσις τοῦ μεταφραστοῦ ἐπὶ τοῦ Α' καὶ Β' Κεφαλαίου.

Τὰ ἐν τοῖς δύο ἀνωτέρω κεφαλαίοις σπουδαῖα ταῦτα ζητήματα καὶ μεγάλα προβλήματα ἀπὸ τριῶν καὶ πλέον χιλιόδων ἐτῶν ἀπησχόλησαν καὶ ἀπασχολοῦσι τὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς εἰς αὐτὴν ἐγκύψαντας. — Ποία ἡ *ἐνδόμυχος φύσις* τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστὶν ἡ *ζωὴ* τοῦ ἀνθρώπου; *πῶς* δὲ καὶ *πόθεν* τέλος, ἡ πρώτη *ἀρχὴ* τῆς ζωῆς ὅλων γενικῶς τῶν ὀργανικῶν ὄντων· ζῴων τε καὶ φυτῶν; — Παρ' ὅλας ὅμως τὰς προσπαθείας των, οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὸ μέγα τοῦτο *μυστήριον* σοφοὶ τοῦ κόσμου, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσι· καταρτίσαντες πολλὰ καὶ διάφορα ἕκαστος συστήματα, θεωρίας ἀντιστρατευομένας δυστυχῶς καὶ ἀποκηρυττούσας συχνάκις τὰς μὲν τὰς δέ. Οὐχ ἧττον ὅμως ἀληθὲς ὅτι ὁ πρὸ καὶ κατὰ τὸν λήξαντα ΙΗ' αἰῶνα μέγας ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου κυκεών, ἐξέλιπε σχεδὸν εὐτυχῶς, ἀρχομένου δέ τοῦ ΙΘ'. καὶ λήγοντος αὐτοῦ, αἱ πεποιθήσεις τῶν φιλοσοφούντων κατέληξαν διαιρεθεῖσαι εἰς τρία μεγάλα στρατόπεδα, ἀλληλοπολεμούμενα μέν, ἀλλὰ καὶ ἐρειδόμενα ἐπὶ θεωριῶν, θεμελιουμένων εἰς δεδομένα καὶ φαινόμενα πλέον ἢ ἔλαττον πειστικά, ἀπορρέοντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς καὶ βαθείας μελέτης τῶν φυσικῶν καὶ θετικῶν ἐπιστημῶν, Ἀστρονομίας, Γενικῆς Φυσιολογίας, Χημείας, Γεωλογίας, Παλαιοντολογίας καὶ Μαθηματικῶν, ἐπιστημῶν αἵτινες ἀπὸ τῶν μέσων ἰδίως τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος γιγαντιαίοις βήμασι προώδευσαν.

Τὰς θεωρίας ταύτας, χάριν τῶν ἐπιθυμούντων ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν μας νὰ λάβωσι γενικήν τινα ἰδέαν τοῦ ζητήματος, συνοψίζομεν ὡς ἕπεται.

α') Ἡ θεωρία τοῦ *ὑλισμοῦ* καὶ τῶν *ὑλιστῶν*, ὑπὸ τοὺς Broussais, de Rostan καὶ ἄλλους, ἐσχάτως δὲ τὸν Littré, καθ' οὓς ἅπαντα τὰ φυσικά, ὀργανικά, πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, παρά τε τοῖς ζῴοις καὶ τοῖς φυτοῖς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τούτου τοῦ ὀργανισμοῦ, τουτέστιν ἔμφυτός τις ἰδιότης τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸν μορίων, διατελούντων ὑπὸ ἰδιαιτέρας καὶ ἐξαιρετικὰς περιστάσεις συνδυασμοῦ καὶ περιβάλλοντος, καὶ τοῦτο ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως ἑνὸς ἑκάστου. Ἰδοὺ ὁ κατὰ Littré ἀκριβὴς καὶ

1. Συνέχεια ἴδε σελ. 203.

αὐτολεξεὶ ὁρισμὸς τῆς ζωῆς· *Ζωὴ* = «Τρόπος ἐνεργητικότητος τῆς ὕλης, ἐκδήλωσις *ἰδιοτήτων* εἰδικῶν τῆς ὠργανωμένης ὕλης, ἐμφύτων αὐτῇ, ἐφόσον εὑρίσκεται ἐν καταστάσει ὀργανώσεως, ὧν γενικωτάτη ἡ *θρέψις*. *Ζωὴ* δὲν ὑπάρχει, εἰμὴ ὅπου καὶ *ὀργάνωσις*. Ἀλλ' ἡ ἐκδήλωσις τῆς ζωῆς δὲν ὑφίσταται κατ' *ἀνάγκην* ὅπου ὑπάρχει καὶ ὀργάνωσις· ἀπαραίτητος πρὸς ἐκδήλωσιν ταύτης εἶνε καὶ ἡ συνύπαρξις ἑνὸς ὅλου ὡρισμένων συνθηκῶν, ἔξω τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος. Οὕτως, ἡ *ζωὴ* δὲν εἶνε ἀποτέλεσμα ὀργανώσεως, ἀλλὰ ἡ ἐνεργητικότης τῆς οἰκονομίας, εὑρισκομένης ὑπό τινας συνθήκας ὀνομαζομένας — τοῦ *περιβάλλοντος* — εἰδικὰς δὲ δι' ἕκαστον εἶδος ὀργανισμοῦ· αἱ ἰδέαι τῆς *ζωῆς τῆς ὠργανωμένης ὕλης* καὶ τοῦ περιβάλλοντός εἰσιν ἀναπόσπαστοι...» καὶ κατωτέρω,..... «ἡ ἰδέα λοιπόν, τῆς ζωῆς ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τοῦ γενικωτάτου φαινομένου τοῦ παρὰ τῇ ὠργανωμένῃ ὕλῃ μεταπίπτοντος εἰς *ἐνέργειαν*, τὴν ὁποίαν καὶ ἐκδηλώνει ἀδιακόπως πᾶν ὀργανικὸν καὶ κινούμενον ὄ. Τοῦτο εἶνε πᾶν ὅ, τι πραγματικὸν ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν· πᾶσα μεταφυσικὴ ἰδέα περὶ *ἐνδομύχου φύσεως*, περὶ τῶν *πρώτων αἰτίων*, περὶ τῆς *ἀρχῆς* τοῦ φαινομένου, πᾶσα ἰδέα *ὀντότητος* δέον νὰ ἀπορριφθῇ». (Dictionnaire de médecine de Littré, ἀρθρ. Vie).

Κατὰ τὸ σύστημα λοιπὸν τοῦτο ἐκλειψασῶν ἅπαξ, δι' οἱονδήποτε λόγον, τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν συνθηκῶν, καὶ συνεπῶς ἀποθνήσκοντος ἢ καταστρεφομένου ὁπωσδήποτε τοῦ ὠργανωμένου ὄντος, τὸ πᾶν συναπόλλυται· ἐκμηδενίζεται μεταβαλλόμενον εἰς ἀδρανῆ ὕλην, στερεάν, ὑγράν, ἢ ἀερώδη· ἆρα *πνεῦμα*, *ψυχὴ* δὲν ὑφίσταται. Ἰδοὺ ἄλλως τε καὶ ὁ κατὰ Littré ἀκριβὴς ὁρισμὸς τῆς ψυχῆς: «Ἡ λέξις *ψυχὴ* ἐκφράζει τὸ ὅλον τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ὅπως καὶ τὸ ὅλον τῆς ἐγκεφαλικῆς αἰσθητικότητος, τουτέστι τὴν ἀντίληψιν τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, τὸ ἄθροισμα τῶν ἀναγκῶν καὶ ὁρμῶν, αἵτινες ὑπηρετοῦσι τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους, καὶ τὰς μετὰ τῶν ἄλλων ὄντων σχέσεις, τὰς ἰδιότητας ἢ δεξιότητας, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν φαντασίαν, τὴν γλῶσσαν, τὴν ἔκφρασιν, τὰς ἰδιότητας αἵτινες ἀπαρτίζουσι τὸ νοητικὸν (διάνοιαν), τὴν θέλησιν, καὶ τέλος τὴν δύναμιν τοῦ θέτειν ἐν ἐνεργείᾳ τὸ μυϊκὸν σύστημα καὶ ἐπιδρᾶν δι' αὐτοῦ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ». (Diction. de médecine de Littré, ἀρθρ. Ame).

Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης μὴ ἀποδεχόμενοι, καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, τὴν ὕπαρξιν ψυχῆς, οὐδὲ μόριον κἂν αὐτῆς ἀποδίδουσιν εἰς τ' ἄλλα ζῷα ἀνωτέρων τε καὶ κατωτέρων τάξεων.

Β'.) Ἡ θεωρία τῆς *ψυχικῆς ζωτικότητος*, ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Stahl, γερμανοῦ ἰατροῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (ΙΗ'.) καὶ τῶν συμφώνως πρὸς τὰς τελευταίας τῆς ἐπιστήμης ἀνακαλύψεις τροποποιησάντων κατά τι αὐτήν, νεωτέρων Pidoux, Trousseau, Parhappe, Catol, Sales—Cirous, Rouchut, Chauffard καὶ ἄλλων, καθ' ἣν οὐ μόνον προκηρύσσεται ἡ ὕπαρξις *αἰσθανομένης* καὶ *δρώσης ψυχῆς* παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ *προάγεται* ἡ δύναμις αὐτῆς μέχρι τοῦ ν' ἀποδίδωνται εἰς αὐτὴν καὶ μόνην ἅπασαι αἱ λειτουργίαι παντὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ, οἷον ἡ πέψις, ἡ ἀναπνοή, ἡ κυκλοφορία, ἡ γονιμότης, ἡ δημιουργία ἱστῶν, ἡ ἀπορρόφησις ὑγρῶν καὶ ἀερίων, ἡ θρέψις κτλ. Δηλαδή, τὸ σκέπτεσθαι ἢ διαλογίζεσθαι, καὶ τὸ προΐστασθαι ἁπασῶν τῶν ζωικῶν λειτουργιῶν, ἔστω καὶ ἀτυναισθήτως, ἢ ἀσυνειδήτως κατὰ πολλοὺς τῶν νεωτέρων ὑπερασπιστῶν τῆς θεωρίας ταύτης, ἰδοὺ ὁ διπλοῦς σκοπὸς καὶ προορισμὸς τῆς ψυχῆς παρὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι, καθόσον ἅπασαι αἱ λειτουργίαι τῆς τε ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ζωῆς, ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικῶς ἀπ' αὐτῆς κατὰ τὸν Stahl καὶ τοὺς ὀπαδούς του.[1]

Τουτέστι κατ' αὐτούς, ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἓν ὅλον ἐκ δύο διακεκριμένων στοιχείων· τοῦ *ὑλικοῦ* σώματος καὶ τῆς *ἀύλου* ψυχῆς, ἐφορευούσης καθ' ὅλα καὶ δι' ὅλα ἐπ' αὐτοῦ, μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ σώματος, μεθ' ὃ ἀποχωρίζεται, *ὑφίσταται* οὐχ ἧττον αὕτη καὶ *ζῇ ἔξω αὐτοῦ*· ἄχρις οὗ, ἐπερχομένης τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ ἀνθρώπινον αὐτὸ *ὅλον*, ἡ ἀνθρωπίνη *προσωπικότης* ἀνασυνιστᾶται *ὁποία ἦτο*, ὑπὸ τὸ σῶμα τὸ ἴδιον καὶ τὴν αὐτὴν διαλογιζομένην ψυχήν. Ἡ θεωρία αὕτη συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰ τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας δόγματα, αὐτὴν δὲ καὶ πρεσβεύουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν φιλοσοφούντων.

Γ'.) Ἡ τῆς σχολῆς τοῦ Montpellier, ἤτοι ἡ *Μπαρτεζιανὴ ζωτικότης*, ἢ *ἀνθρωπίνη διδυναμία*, ἢ ὀρθότερον, ἡ *ἀνθρωπίνη τριλογία* τοῦ Barthez καὶ τοῦ Lordat, καθ' ἣν τὸ ἀνθρώπινον σύμπλεγμα, ὁ ζῶν ἄνθρωπος, ἀπαρτίζεται α'.) ἐκ τοῦ ὑλικοῦ καὶ θνητοῦ *σώματος*, ὕλης καθαρᾶς καὶ οὐδὲν πλέον. β'.) ἐκ τοῦ ἀύλου, ἀθανάτου, ἀνεκμηδενίστου καὶ ἀγηράτου, κατὰ τὸν Lordat, καὶ τὸ λαμπρὸν του βιβλίον (l' Insénescence du sens intime), *Πνεύματος* ἢ ψυχῆς, διεχούσης ὅλα τὰ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καθαρῶς πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ φαινόμενα, διαλογισμόν, συνείδησιν, βούλησιν, αἴσθημα τιμῆς,

1. Τὰ τῆς θεωρίας ταύτης, ἄριστα διερμηνεύει ὁ Tissot ἐν τῷ λαμπρῷ αὐτοῦ βιβλίῳ.— La vie dans l' Homme, σελ. 85.

φιλοπατρίας, στοργῆς, δόξης, ἔρωτος τοῦ καλοῦ κτλ. καὶ γ'.) ἐκ τῆς οὔτε ὑλικῆς, οὔτε ἀθανάτου *ζωτικῆς δυνάμεως ἢ ἀρχῆς*, ὅλως διαφόρου τῶν δύο ἄλλων, ἐχούσης στιγμὴν ἀρχῆς, χρονικὸν διάστημα ἀναπτύξεως (ἀνδρικότητα) καὶ γῆρας, ὑποκειμένης τέλος εἰς θάνατον ἢ καταστροφὴν ἀνεπιστρεπτεί, δυναμένης ὅμως νὰ μεταδοθῇ, νὰ μεταβιβασθῇ κληρονομικῶς ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον, καὶ οὔσης κυρίως δυνάμεως ὀργανικῆς, πλαστικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς, οὕτως εἰπεῖν ἐξ ἐνστίκτου. Ἔδραν δ' αὐτῆς ὥρισαν ἄλλος ἄλλην· οἱ μὲν τοὺς δύο *ἐγκεφαλικοὺς λοβούς*, οἱ δὲ τὴν *παρεγκεφαλίτιδα*, ἄλλοι τὸ *τετράδυμον* ἢ *τετράδυμους λοφίσκους*, ἄλλοι τέλος, τὸν *προμήκη μυελὸν* μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Flourens ἀπαντηθέντος *κόμβου τῆς ζωῆς*, καὶ τελευταῖος ὁ Figuier τὸ *αἷμα*.[1] Αὐτὴν δὲ καὶ μόνην τὴν δύναμιν τῆς *ζωτικότητος* ἀποδίδουσιν οἱ τῆς σχολῆς τοῦ Montpellier εἰς τὰ ζῷα, μὴ παραδεχόμενοι δι' αὐτὰ ψυχήν· μόνος δ' αὐτῶν ἐξαιρεῖται ὁ τελευταῖος, Figuier καὶ οἱ ὁμοφρονοῦντες αὐτῷ, ἀποδίδοντες οὐ μόνον εἰς ἅπαντα τὰ ζῶα ἀνεξαιρέτως, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ φυτά, μέχρι καὶ τῶν μονάδων διὰ τὰ πρῶτα, καὶ τῶν ζωοφύτων διὰ τὰ δεύτερα, ψυχὴν ἢ μόριον ψυχῆς, ἀνάλογον τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως. (Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Figuier λαμπρῶς ἀναπτύσσεται, πειστικώτατα δέ, ἐν τῷ γλαφυρωτάτῳ συγγράμματί του — le lendemain de la Mort, ou la vie future selon la Science, σελ, 209 καὶ ἑπ.).

Τέλος ἔχομεν καὶ Δ'. θεωρίαν ἢ μᾶλλον παραλλαγὴν τῆς προηγουμένης ἐπὶ τὸ ὑλιστικώτερον *τὴν τοῦ* Bichat καὶ τῶν ὑπὸ τὴν σημαίαν του γάλλων, ἄγγλων καὶ γερμανῶν ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων, καθ' ἣν ἀντὶ τῆς τοῦ Barthez *ζωτικότητος* τῆς ψυχῆς, ἀντεμβάλλεται ἡ *ζωτικὴ ἰδιότης* τῶν *ἱστῶν* καὶ μόνων, ἰδιότης ἢ δύναμις, ἥτις μόνη μετὰ καὶ τοῦ σώματος, τῆς ὕλης δηλαδή, ἀποτελεῖ τὸν *ἄνθρωπον*, μὴ ὑφισταμένης ψυχῆς ἢ ἄλλης τινὸς *πρώτης ἀρχῆς* τῆς ζωῆς, ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτούς, εἶνε ἀνώτερον πάσης δυνατῆς ἀντιλήψεως τοῦ πνεύματός μας, καὶ συνεπῶς μὴ δυναμένου νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συστάσει τοῦ ἀνθρώπου, μέχρι τῆς ἀνακαλύψεώς του, ἐπαρκούσης ἄλλως τε καὶ μόνης τῆς *ζωτικῆς ἰδιότητος τῶν ἱστῶν* πρὸς ἐξήγησιν ἁπάντων τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὰς διδασκαλίας τῶν κυριωτέρων ὀπαδῶν του, ὡς τοῦ φυσιολόγου Claude Bernard, ἐκφραζομένου ῥητῶς ὡς ἑξῆς· — «Ἡ »ἄμεσος αἰτία τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς, δὲν »πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς *ἀρχήν* τινα, ἢ εἰς οἱαν»δήποτε *ζωτικὴν δύναμιν*. Δὲν πρέπει νὰ ἀναζη»τήσωμεν αὐτὴν ἐν τῇ *ψυχῇ* τοῦ Πυθαγόρου, »οὔτε ἐν τῇ *φυσιολογικῇ ψυχῇ* τοῦ Ἱπποκρά»τους, οὔτε εἰς τὸ *πνεῦμα* τοῦ Ἀθηναίου, οὔτε »εἰς τὴν anima τοῦ Stahl, οὔτε εἰς τὴν *ζωτι»κὴν δύναμιν* τοῦ Barthez. Ὅλα ταῦτά εἰσι »φανταστικὰ καὶ συνεπῶς ἀκατάληπτα. Αὕτη »εὑρίσκεται, ἐδρεύει, ἐν ταῖς *ζωτικαῖς ἰδιότησι* »τοῦ Bichat, τοῦτέστιν εἰς τὰς *ἱστολογικὰς* ἰδι»ότητας τῶν ἱστῶν τῆς ζώσης ὕλης, τῶν ὀργανι»κῶν στοιχείων. Δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν παρακο»λουθήσωμεν περαιτέρω· ἐπαρκοῦσιν ἄλλως τε »αὐταὶ (αἱ ἰδιότητες) διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξή»γησιν». (Bevue Scientifique de G. Bellier ἀριθ. τῆς 13 Ἰανουαρ. 1872, σελὶς 671).

Ταῦτα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐπὶ τοῦ συναφοῦς δ' αὐτῷ, καὶ ἔτι σπουδαιοτέρου καὶ γενικωτέρου προβλήματος, — *Πῶς* καὶ *πόθεν* ἡ πρώτη *ἀρχὴ* τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἐν γένει ὑπάρξεως τῶν ἐν ζωῇ ὄντων; — δύο εἰσὶν αἱ μόναι περὶ αὐτοῦ θεωρίαι, ἡ μέν, τῶν *ὑλιστῶν*, ἀρνουμένων πᾶσαν ὕπαρξιν οἱασδήποτε ὑπερτέρας καὶ Πνευματικῆς, ἢ ἀύλου δυνάμεως δημιουργησάσης καὶ διεπούσης τὸ Σύμπαν, ἀπεκδεχομένων δὲ τὰ πάντα ἐκ τῆς *αἰωνίου ὕλης*, (θεωρία τοῦ γερμανοῦ H. G. O Volager, ἐκτιθεμένη περιληπτικῶς ἐν τῷ Science et Nature — ὑπὸ L. Büchner, Κεφ. VIII ἐπιγραφομένῳ Terre et Éternité, σελ. 98), καὶ τῶν *πρὸ πάσης αἰωνιότητος ἐμφύτων αὐτῇ δυνάμεων*, φυσικο-χημικῶν καλουμένων ἐπιστημονικῶς, τῶν μὲν γνωστῶν ἡμῖν, τῶν δὲ ὅλως ἀγνώστων ἢ ἀκαταλήπτων ἴσως ἀκόμη δι' ἡμᾶς (G. P. Stanski, de la spontaneité de la matiere, dans les manifestations physiques et vitales, σελ. 50). Δευτέρα δὲ ἡ τῶν λεγομένων *Πνευματιστῶν*, οἵτινες παραδέχονται τὴν ὕπαρξιν Θεοῦ, *Μιᾶς* τοῦτέστιν, *ὑπερτάτης δυνάμεως*, ἀγνώστου φύσεως, σοφωτάτης, ἀπειροδυνάμου καὶ πλέον ἢ πνευματικῆς, δημιουργησάσης καὶ διεπούσης τὸ Πᾶν, καὶ ἥτις διὰ τῆς πανισχύρου αὐτῆς *βουλήσεως* καὶ *δυνάμεώς* της, δυνάμει δὲ αἰωνίων καὶ ἀμεταβλήτων[1] νόμων, διέσπειρε, κατά τινα δεδομένην στιγμὴν ἀφειδῶς καὶ ὑπὸ μυρίας μορφάς, τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν προσομοίων αὐτῇ οὐρανίων σφαιρῶν; πιθανώτατα. (Flammarion. — Pluralité des mondes habités, σελ. 195).

Περὶ τοῦ *τρόπου* δὲ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας, καὶ ἐκ τῶν μέν, καὶ ἐκ τῶν δὲ (ὑλιστῶν τε καὶ πνευματιστῶν), τινὲς μὲν σιωπῶσιν καὶ ὑπεκφεύγουσι τὸ ζήτημα, ὀχυρούμενοι ὄπισθεν τοῦ *ὑλικῶς* ἀναποδείκτου οἱασδήποτε ἐπ' αὐτοῦ θεωρίας (Littré, Claude Bernard κ. ἄ)· οἱ δὲ παραδέχονται τὴν *θείᾳ βουλήσει* καὶ *δυνάμει αὐτόματον γέννησιν* καὶ διαδοχικήν, ἐν ἀρχῇ ἑκάστου μεγάλου γεωλογικοῦ αἰῶνος, ἐξ εἰδικῶν καὶ ἀμεταβλήτων ἀρχεγόνων τύπων, παραγωγήν, οὐχὶ ὅμως ἐξ αὐτομάτου ἀλλ' ἐκ σπερμάτων *πολλαπλῶν* καὶ εἰδικῶν δι' ἕκαστον εἶδος καὶ γένος, συνυπαρχόντων *ἀνέκαθεν* ἐν αὐτῇ τῇ ὕλῃ τῆς σφαίρας μας, πρὸ τῆς ὡς ἔχει μορφώσεώς της, ἐν καιρῷ ἀκόμη τοῦ δι' ἀποσχισμοῦ καὶ ἐκσφενδονήσεως ἀρχεγόνου σχηματισμοῦ της ἐκ τοῦ ἡλίου, τοῦ ἐκ πυρῆνος τοῦ ἡλιακοῦ της συστήματος, ἢ ἔκ τινος ἄλλου ἀστέρος. (G.P. Stanski — de la spoutaneité de la matière, dans les manifestations phuysiques et vitales σελ. 48). Τρίτοι δέ τινες, τὴν ἐξ *ἑνὸς μόνου* ζωικοῦ σπέρματος (Ch. Darwin — l'origine des ecpèces, σ. 570), καθ' οἱανδήποτε προσημειωθεῖσαν θεωρίαν ἐπὶ τῆς γῆς εὑρεθέντος, καὶ διὰ μόνων τῶν αἰωνίων τῆς ἐξελίξεως νόμων, βαθμιαίαν καί, οὐδενὸς κατακλυσμοῦ ὑπάρξαντος *γενικοῦ* διὰ τὴν γῆν (Ch. Darwin, — l'origine des espèces, σελ. 575) *ἀένναον* τροποποίησιν, τελειοποίησιν καὶ παραγωγὴν τῶν νῦν ὑφισταμένων εἰδῶν ἁπάσης τῆς ζώσης φύσεως.

(Ἕπεται συνέχεια)

(1) Le lendemain de la mort, ou la vie future selon la Science, σελ. 43.

1. W. F. A. Zimmermann. — Le monde avant la Création de l' Homme, ou le Berceau de l' univers, σελ. 66.

ΓΝΩΜΑΙ

ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ

Κοινὸν καὶ ἀναγκαστικὸν μάθημα δέον νὰ κηρυχθῇ ἡ πολεμικὴ ἄσκησις, ἡ κατορθουμένη διὰ συμμέτρου δημοσίας γυμναστικῆς, καὶ ἡ μουσική, ἣν ἀνέκαθεν φιλόσοφοι καὶ νομοθέται ἔκριναν συστατικὸν τῆς ἀνατροφῆς μέρος, διότι μαλάσσει τὸ ἄγριον τῆς ψυχῆς καὶ ῥυθμίζει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν εὐσχημοσύνην, κατὰ Πλούταρχον.

Κοραῆς

Οἱ ἄνθρωποι ἀσχολοῦνται χιλιάκις πλειότερον περὶ τὴν ἀπόκτησιν πλούτου ἢ περὶ τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, καίτοι βεβαίως εἰς εὐδαιμονίαν ἡμῶν συντελεῖ πολὺ περισσότερον τὸ τί *εἶμεθα* ἢ τὸ τί *ἔχομεν*.

Σοπεγχάουερ

Ὁ σπόρος ὅστις πίπτει ἐπὶ γονίμου ἐδάφους αὐξάνεται, ἐνῷ χάνεται ὅταν πίπτῃ ἐπὶ ἀγόνου. Μόνον τὸ πνεῦμα δίδει ζωὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀνθρώπων νὰ διατηρήσωσιν αὐτὴν ἢ ὄχι.

Τολστόη

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σχολὴ θηρίων.

Ἐν τῷ Ζωολογικῷ κήπῳ Βερολίνου λειτουργεῖ ἀπό τινος «σχολὴ ἀγρίων θηρίων» εἶδος νηπιαγωγείου διὰ λεοντιδεῖς, λεοπαρδιδεῖς, ὑαινιδεῖς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα μικρὰ σαρκοβόρα. Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τοῦ διευθυντεῦ τοῦ ζωολογικοῦ κήπου τὸ ἵδρυμα ἐκ μικροῦ ἀρξάμενον προσέλαβεν ἤδη μεγάλην ἀνάπτυξιν. Βασίζεται δὲ ἡ λειτουργία αὐτοῦ ἐπὶ τῆς νέας μεθόδου τῆς ἐλευθέρας ἐκτροφῆς τῶν μικρῶν θηρίων, μὴ κλειομένων πλέον εἰς τοὺς κλασικοὺς κλωβούς, ἀλλ' ἐκτρεφομένων εἰς μεγαλειτέρους χώρους ἐν κοινῷ συναγελασμῷ μετὰ τῶν ὁμοίων των, καὶ μετὰ σκύλων. Τὰ οὕτως ἐκτρεφόμενα μικρὰ θηρία οὐ μόνον σωματικῶς ἀναπτύσσονται ὑπὸ ἐκτάκτως εὐνοϊκοὺς ὅρους, ἀλλ' ἀποβαίνουσι καὶ ἡμερώτατα ἐξοικειούμενα πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ μανθάνοντα πολλὰ γυμνάσματα. Προσεχῶς θὰ προσκληθῇ τὸ δημόσιον, ὅπως παρακολουθήσῃ τὰς προόδους τῶν σαρκοβόρων τούτων μαθητῶν, δηλαδὴ εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ ζωολογικοῦ τούτου νηπιαγωγείου. Ἡ πρώτη ἐξέτασις ἐγένετο ἐνώπιον πολλῶν προσκεκλημένων. Ἐξητάσθησαν δὲ ἐξ λεοντιδεῖς εἷς λεοπαρδιδεύς, εἷς ὑαινιδεύς, εἷς ἀρκτιδεὺς καὶ εἷς σκύλος ὁ τελευταῖος οὗτος μᾶλλον ὡς παιδονόμος ἢ ἐπιτηρητής.

Ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου.

Ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου εἶναι πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀπησχόλησεν ἀνέκαθεν τοὺς μαθηματικούς. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ὅμως εἶναι πολὺ ἀρχαιότερον ἢ ὅσον νομίζεται.

Τὸ ἀγγλικὸν ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν «Προμηθεὺς» ἀναφέρει ὅτι τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον κατέχει ἀρχαιότατον αἰγυπτιακὸν πάπυρον, ἀναγόμενον εἰς τὸ 1000ὸν (κατ' ἄλλους εἰς τὸ 2000ὸν ἢ εἰς τὸ 3400ὸν) ἔτος π. Χ. Ὁ πάπυρος οὗτος εἶναι ἐγχειρίδιον μαθηματικόν, δημοσιευθὲν ὑπὸ Ἄχνες τινὸς γραμματέως ἑνὸς βασιλέως τῆς δυναστείας τῶν Ὑξώ, περιέχει δὲ μίαν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου, ὅπερ καὶ τότε ἀπησχόλει τὰ πνεύματα τῶν γεωμετρῶν καὶ μηχανικῶν, οἵτινες ἐσχεδίασαν τὰς πυραμίδας καὶ τὰ ἄλλα τεράστια τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου κτίρια. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ παπύρου, ὅπως ἔχωμεν ἐπιφάνειαν ἴσην ἀριθμητικῶς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἑνὸς ὡρισμένου κύκλου ἀρκεῖ νὰ διαιρεθῇ ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἰς 9 ἴσα μέρη καὶ νὰ ληφθῶσιν ἐξ αὐτῶν τὰ 8 ὅπως ἐκ τούτων ἀποτελεσθῇ ἡ πλευρὰ τοῦ τετραγώνου.

Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς σπουδαιότης, ἡ λύσις αὕτη ἐπιτρέπει νὰ

γνωρίσωμεν τὴν ἀξίαν, ἣν ἔδιδον οἱ Αἰγύπτιοι εἰς τὴν ἀναλογίαν τῆς περιφερείας πρὸς τὴν διάμετρον, σημειουμένην ἐν τῇ γεωμετρίᾳ διὰ τοῦ γράμματος π.

Κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν λοιπὸν λύσιν ὁ λόγος τῆς περιφερείας πρὸς τὴν διάμετρον ἔχει ὡς ἑξῆς:

$$\pi=\left(\frac{16}{9}\right)^2=\frac{256}{81}=3,1604$$

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε πολὺ μεγαλύτερος τοῦ πραγματικοῦ (π=3,141592 κτλ), ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι οἱ Ἄραβες μαθηματικοὶ εἶχον δεχθῆ ἀριθμὸν μᾶλλον ἐσφαλμένον (π=3,162), ἐνῷ ὁ Ἀρχιμήδης εἶχεν ἀνεύρει ἀκριβῶς τὰ τρία πρῶτα ψηφία τῆς δεκαδικῆς ὑποδιαιρέσεως, διότι κατ' αὐτὸν π=3,141.

Ἀναψυκτικὴ συσκευή

Ἐσχάτως ἐπενοήθη συσκευὴ ἀναψυκτικὴ τοποθετουμένη εἰς τὰς οἰκίας, ἀπαραλλάκτως ὡς αἱ θερμάστραι, ὅπως διαδίδῃ ὀλίγην δρόσον κατὰ τοὺς θερινοὺς καύσωνας. Τὴν συσκευὴν ταύτην ἐπενόησαν ἐν Οὐασιγκτῶνι τῆς Ἀμερικῆς.

Εὐνόητον ὅτι ὁ ψυκτὴρ οὗτος ἐνεργεῖ κατὰ τρόπον ὅλως ἀντίθετον τῆς θερμάστρας. Ἀντὶ καυσίμου ὕλης, εἰσάγονται εἰς τὸν ψυκτῆρα τεμάχια πάγου μεμιγμένου μεθ' ἅλατος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς συσκευῆς διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, χωριζόμενα διὰ διαφράγματος φέροντος ὀπάς. Ὁ πάγος τίθεται εἰς τὸ ἄνω μέρος, ὁπόθεν τὸ ἐκ τῶν πάγων παραγόμενον ψυχρὸν ῥεῦμα φέρεται διὰ σωλήνων διερχομένων διὰ τοῦ διαφράγματος εἰς τὸ κάτω μέρος. Οἱ σωλῆνες οὗτοι χρησιμεύουσι πρὸς τούτοις εἰς τὸ νὰ συγκρατῶσι τὰ τεμάχια τοῦ πάγου, διότι ἄλλως ὁ πάγος τηκόμενος θὰ σηνεπήγνυτο πάλιν κατόπιν εἰς ἕνα στερεὸν ὄγκον.

Καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς συσκευῆς εἶναι πλῆρες λεπτοτέρων κόκκων πάγου μεμιγμένων μεθ' ἅλατος. Ἡ κυκλοφορία τοῦ ἀέρος συμπληροῦται κάτωθεν τῆς συσκευῆς διὰ πολλῶν λεπτῶν σωλήνων, ἀπολήγοντων κάτω τῆς ἐπιφανείας τοῦ πάγου. Τὸ ἐκ τῆς τήξεως τοῦ ἐν τῷ ἄνω διαχωρίσματι πάγου παραγόμενον ὕδωρ περισυνάγεται ἄνωθεν εἰς κατάλληλον δοχεῖον, ὅπως μὴ ῥέῃ διὰ τοῦ διαφράγματος πρὸς τὰ κάτω.

Ὁ ἄνωθεν παραγόμενος ψυχρὸς ἀήρ, ὡς βαρύτερος τοῦ θερμοῦ, κατέρχεται, τὸ δὲ οὕτω παραγόμενον ῥεῦμα ἀποψύχει ἔτι μᾶλλον τὸν κάτωθεν πάγον. Ὁ δὲ ὅλος ψυχρὸς ἀὴρ φέρεται ἔξω διὰ πλατέος σωλῆνος κειμένου πρὸς τὰ κάτω τῆς συσκευῆς καὶ μεταδίδεται εἰς τὰς διαφόρους αἰθούσας τῆς οἰκίας διὰ σωλήνων περικεκαλυμμένων διὰ καλοῦ ἀγωγοῦ τῆς θερμότητος. Σημειωτέον ὅτι ἡ συσκευὴ ἀποκαθαίρει καὶ τὸν ἀέρα, ἀπορροφῶσα ἐν τῷ πάγῳ καὶ τῷ ἁλατούχῳ ὕδατι τὸν κονιορτόν.

Πρότυπος Οἰκοκυρικὴ Σχολή.

Ἰδιόρρυθμος σχολὴ ἱδρύθη πρὸ ὀλίγου ἐν Βουκουρεστίῳ. Ὁ βασιλεὺς ἐκανόνισε τὰ τοῦ ἱδρύματος, ἡ βασίλισσα δὲ ἔσχε τὴν ἰδέαν τῆς ἱδρύσεως. Φέρει τὸ ὄνομα «*Σχολὴ οἰκιακῶν ἔργων, Πριγκήπισσα Μαρία*». Αἱ νεαραὶ κόραι ἀπὸ τοῦ 16ου μέχρι τοῦ 24ου ἔτους τῆς ἡλικίας των θὰ εὑρίσκωσι τελείαν διδασκαλίαν ὡς οἰκότροφοι ἢ ἐξωτερικαί. Ἡ διδασκαλία αὕτη θὰ διαρκῇ ἐπὶ ἑνδεκα μόνον μῆνας καὶ θὰ περιλαμβάνῃ τέσσαρα τμήματα. Εἰς τὸ πρῶτον αἱ μαθήτριαι θὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς διοικήσεως τῆς οἰκίας, τῆς ὑγιεινῆς, τῆς καταστιχογραφίας καὶ ὀλίγον τῆς μαγειρικῆς. Τὸ δεύτερον προορίζεται διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς μαγειρικῆς καὶ τῶν ὀψωνίων τῆς ἀγορᾶς. Τὸ τρίτον τμῆμα εἰς τὴν ἐκμάθησιν πλύσεως καὶ σιδηρώματος. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ τελευταῖον εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἱματιοφυλακείου, ὡς καὶ τὴν ἐπιδιόρθωσιν καὶ κατασκευὴν ἐνδυμάτων διὰ τὰς μαθητρίας. Αἱ μαθήτριαι θὰ διαμένωσιν ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν μῆνα εἰς ἑκάστην τῶν τάξεων τούτων καὶ θὰ ἐξέρχωνται ἐκ τοῦ καταστήματος τέλειαι οἰκοδέσποιναι.

Τέχνη καὶ Κριτική

Ὁ ἀποθανὼν μέγας ζωγράφος Ἰάκωβος Τισὼ εἶχε συνθέσει εἰκόνα θρησκευτικῆς ὑποθέσεως καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην ἐμπειροπράγμονος Ἀγγλίδος, ἥτις τὴν ἐθαύμασε μετὰ τὴν πρώτην ἐξέτασιν.

— Εἶσαι εὐχαριστημένος; ἠρώτησε τὸν ζωγράφον φίλος αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ἐπισκεπτρίας.

—Ὄχι, ἀπήντησεν ὁ ζωγράφος.

Καὶ ἐπεδόθη ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἰς νέαν τοῦ ἔργου ἀλλαγὴν καὶ ἐπεξεργασίαν. Μετά τινα καιρὸν ἐκλήθη πάλιν ἡ Ἀγγλὶς καὶ ἐξήτασε πάλιν τὴν εἰκόνα μὲ ὄμμα ἔμπειρον μᾶλλον ἢ ἐνθουσιῶδες.

—Εἶνε ἀληθὲς ἀριστούργημα, φίλε μου, εἶπεν εἰς τὸν ζωγράφον καὶ ἀνεχώρησεν.

—Εἶσαι τώρα εὐχαριστημένος; ἠρώτησε πάλιν τὸν ζωγράφον ὁ φίλος του.

—Ὄχι, ἀπήντησε πάλιν ὁ Τισώ.

Καὶ ἤρχισεν ἐκ νέου νὰ διασκευάζῃ πάλιν τὴν εἰκόνα του μὲ ἐπιμέλειαν ἀνένδοτον καὶ ἐμβριθῆ μελέτην. Προσεκλήθη μετὰ ταῦτα καὶ διὰ τρίτην φορὰν ἡ ἐρασιτέχνις Ἀγγλίς, ἀλλὰ τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ θέα τῆς εἰκόνος τὴν συνεκίνησε βαθέως. Οἱ ὀφθαλμοί της ἐπληρώθησαν δακρύων, ἠσθάνθη ἀκαταμάχητον τὸ αἴσθημα τῆς κατανύξεως, ἐγονυπέτησε σιωπηλῶς καὶ ὕψωσε τὰς χεῖρας εἰς προσευχήν.

— Εἶσαι τώρα εὐχαριστημένος, ἐψιθύρισεν ὁ φίλος του.

—Ναί, ναί, ἀπήντησεν ὁ Τισώ, τώρα τὸ ἔργον εἶναι τέλειον!